

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Херсонський державний університет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 11-481 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта.
Спеціалізація: логопедія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Дошкільна освіта
денної форми навчання
Сєдіна Карина Юріївна

Керівник: к.пед.н., доцент Владимирова А.Л.
Рецензент д.пед.н.. професор Нагрибельна І.А.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ	7
	1.1. Сутність поняття «естетичний розвиток», «інтегроване заняття», «синтез мистецтв» у сучасній педагогіці	7
	1.2. Інтегрований підхід в освіті – форма організації естетичного розвитку дітей дошкільного віку	15
	1.3. Вікові особливості розвитку дітей дошкільного віку	20
РОЗДІЛ 2	МЕТОДИКА ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ	29
	2.1. Практичні основи реалізації засобів взаємодії різних видів мистецтв в процесі естетичного розвитку дошкільників	29
	2.2. Організація, зміст та результати впровадження методики в констатувальний експеримент дослідження	38
	2.3. Методичні рекомендації щодо музичного розвитку дошкільників засобами синтезу мистецтв	56
	ВИСНОВКИ	63
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
	ДОДАТКИ	72
	Додаток А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти херсонського державного університету	72
	Додаток Б Довідка про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці	73

ВСТУП

Актуальність теми. Законодавством України визначається, що освітнє середовище дошкільної освіти сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, її природних задатків, життєвої мистецької активності.

Дійовим засобом виховання загальної культури та художньо-естетичної компетентності є залучення дітей дошкільного віку до сприймання цінностей українського та світового мистецтва.

Педагогічна підтримка обдарованості дошкільників – одне із завдань, окреслених у Законі України «Про дошкільну освіту», деталізованому у Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти та у численних публікаціях фахівців (Алла Богуш, Наталія Гавриш, Катерина Крутій, Тетяна Степанова та ін.).

У закладах дошкільної освіти діти знайомляться із різними видами мистецтв: літературним, музичним, образотворчим, театральним та ін., що надає можливість органічно об'єднати певні елементи різних естетичних напрямів, які допомагають дошкільникам освоювати світ у всьому його різнобарв'ї.

Поняття взаємодії мистецтв є однією із складних форм причинно-наслідкових зв'язків між різними видами мистецтва, з одного боку, і особистістю, що розвивається естетично, – з іншого. Всі види мистецтв мають постійне тяжіння один до одного, а знайомство із різними видами мистецтва органічно поєднують їхні певні елементи.

Синтез мистецтв досягається завдяки єдиному задуму й стилю, що будується за принципом об'єднання декількох видів дитячої діяльності й різних методичних засобів і прийомів естетичного розвитку дітей.

Ефективність визначається комплексним використанням всіх засобів естетичного циклу: літератури, музичного, образотворчого та хореографічного мистецтва, театру. Синтез мистецтв у системі спеціально організованої освітньої діяльності дошкільників поєднує ці засоби й тому є актуальною проблемою, яка допоможе дітям продуктивно зрозуміти зміст

слова, руху, світ кольорів і звуків, а також сприятиме їхньому естетичному, розвитку.

Естетичний розвиток – це процес стимулювання особистості сприймати й відтворювати прекрасне в навколишньому світі та в мистецтві.

Проблема естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами мистецтва знайшла певне висвітлення у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів (Шалва Амонашвілі, Василь Верховинець, Софія Русова, Василь Сухомлинський, Данило Ельконін, Алла Щербо, Павло Якобсон та ін.).

Ідеї про значимість виховного впливу різних видів мистецтв на розвиток особистості знаходять відображення у роботах педагогів-музикантів: Юлія Алієва, Наталії Ветлугіної, Олександри Гогоберідзе, Віри Деркунської, Ірини Романюк та ін.; у працях науковців в галузі образотворчого мистецтва – Людмили Аристової, Олени Калініченко, Людмили Масол, Наталії Миропольської, Бориса Неменського, Олександра Мелік-Пашаєва та ін.; у дослідженнях науковців-практиків в літературній та театральній діяльності – Людмили Артемової, Алли Богуш, Ольги Полєвікової; наукових досліджень з питання «синтезу мистецтв» та їхньої інтеграції з іншими навчальними програмами (Тетяна Голінська, Галина Падалка, Борис Юсов та ін.).

Уявленню про сучасний рівень розробленості проблеми дослідження ритміки та хореографії надають наукові роботи Галини Березової, Едуарда Вільчковського, Антоніни Шевчук та ін.

У сучасних умовах естетичний розвиток дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв виступає як колективна театралізована, художньо-літературна, музично-творча, ритмічна та хореографічна діяльність.

Увагу привертає проблема складності проведення інтегрованих занять, в основі яких лежить синтез різних видів мистецтв. Зазвичай інтегровані заняття включають в себе одне із видів мистецтв і поєднуються із

мовленнєвим розвитком, пізнавальним розвитком та ін. Вихователі відмічають, що проводити інтегроване заняття мистецького спрямування досить складно, оскільки потрібно одночасно бути і вихователем, і музичним керівником, і хореографом, отже із форм роботи, де можуть поєднуватися різні види мистецтв, залишаються лише свята та розваги.

На основі вищесказаного сформульована тема бакалаврської роботи **«Естетичний розвиток дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв»**.

Мета бакалаврської роботи: вивчити стан естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв та розробити методичні рекомендації щодо впровадження сучасних форм роботи з теми дослідження.

У відповідності з метою дослідження були висунуті наступні **завдання:**

- 1) Вивчити загальнодидактичну, психолого-педагогічну та мистецтвознавчу літературу з проблеми дослідження. Розкрити сутність поняття «естетичний розвиток», «інтегроване заняття», «синтез мистецтв» у сучасній педагогіці.
- 2) Розглянути ідеї науковців та практиків щодо інтегрованого підходу в освіті як форми організації естетичного розвитку дітей дошкільного віку.
- 3) З'ясувати практичні основи реалізації засобів взаємодії різних видів мистецтв в процесі естетичного розвитку дошкільників.
- 4) Обґрунтувати результати впровадження методики в констатувальний експеримент дослідження та розробити методичні рекомендації щодо естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв.

Об'єкт бакалаврської роботи – процес естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв.

Предмет бакалаврської роботи: сучасні види і методи естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв.

Гіпотеза дослідження. Ефективність естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв буде ефективною за умов особистісно-зорієнтованої спрямованості освітнього процесу, розгляду

естетичного розвитку дошкільників як складової духовної культури, орієнтації на розкриття творчого потенціалу дітей дошкільного віку, створення у результаті взаємодії мистецтв якісного підбору і поєднання традиційних та інноваційних методів і організаційних форм роботи, інтегрованого підходу, тобто доцільного об'єднання елементів у цілісність.

У ході дослідження використовувалися три групи методів:

Теоретичні методи дослідження включали: вивчення й аналіз загальнодидактичної, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з метою визначення вихідних положень, понятійного апарату; аналіз і узагальнення педагогічної практики шляхом вивчення концептуальних авторських підходів, методичних та практичних розробок вихователів, музичних керівників, хореографів.

Емпіричні методи дослідження включали: бесіди, спостереження, вивчення продуктів творчої діяльності (літературна й театральна-ігрова діяльність; інструментальні, вокальні, танцювальні ігри-імпровізації; інсценізація пісень, вивчення результатів педагогічної й виконавської діяльності).

Статистичні методи – кількісний та якісний аналіз даних експериментального дослідження.

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, а також представлені у збірнику тез XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Prospects for the development of modern science and practice» (11-12 травня 2020 р., м. Грац, Австрія).

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

1.1. Естетичний розвиток дошкільників засобами синтезу мистецтв як педагогічна проблема

Необхідною умовою оновлення суспільства є перебудова духовної культури, що забезпечить самореалізацію особистості, її творчого потенціалу, полікультурний розвиток. В сучасних умовах пріоритетним напрямом роботи закладів дошкільної освіти є художньо-естетичне виховання дітей засобами синтезу мистецтв.

Зміст педагогічної роботи – це формування творчої особистості, створення атмосфери діалогу, що сприяє емоційному і духовному розвитку дітей, його особистісних якостей.

Естетичне виховання передбачає введення дошкільників у світ музично-художньої культури. Всі види музичної та художньо-творчої діяльності тісно пов'язані між собою.

У процесі освітньої діяльності дошкільники знайомляться із навколишнім світом, із природою, літературою, музикою, образотворчим мистецтвом, хореографією та іншими видами мистецтв, завдяки яким діти отримують різні враження, знання, випробовуються різні почуття. Все це є основою творчості.

Естетичне виховання дітей дошкільного віку може бути організовано в різних видах і формах. Особливого значення набуває естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку в різних видах музично-художньої діяльності.

В Законі України «Про Освіту» зазначається, що метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок. В оновленій

програмі виховання і навчання дітей 2-7 років «Дитина» одним із провідних завдань є залучення дітей до краси і гармонії, до світу мистецтва [16].

Заслуговують на увагу погляди науковців про те, що «культурний розвиток виступає однією з характеристик людської особистості, як якість, що притаманна конкретній людині, як спосіб побудови життя людини. Але культура не змінює історію, бо має особистісну структуру переживання, відтворення і трансформації історії в норми і цінності конкретних людей. У найзагальніших рисах культура – це матеріальний і духовний прогрес як індивідів, так і суспільства.

Складовою культури є мистецтво, що передає й «програмує» особистісне емоційне становлення до світу. Оволодіння мистецтвом створюють умови, завдяки яким індивід може оволодіти свої почуття, відкрити нові смисли, здатність сприймати перспективу необмеженого розкриття ідей [5, с.7].

Мистецтво – це творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність; образотворчість. Досконале вміння в якійсь справі; майстерність [33, с.190].

В сучасному контексті естетичного розвитку дітей дошкільного віку постає актуальна проблема, що безпосередньо пов'язана з удосконаленням освітнього процесу, методологічну основу якого складає естетичне виховання із його важливими складовими – естетичним сприйманням, естетичним почуттям, естетичним ставленням, естетичним судженням, естетичним смаком, естетичною діяльністю.

Засобами естетичного виховання виступають: природа, фольклор, краса оточуючого світу та побуту, твори мистецтва, художня література, театр, хореографія, участь людини в різних видах діяльності.

Естетичне виховання – це «складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах

діяльності людини. Естетичне виховання спрямоване насамперед на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя в його різноманітних проявах» [14, с.119].

Мета естетичного виховання – виховання культури почуттів.

Естетичні почуття – це «особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва», які тісно пов'язані зі ставленням людини до дійсності, а також моральними почуттями й оцінками [14, с.119].

У закладах дошкільної освіти діти знайомляться із різними видами мистецтва: літературою, музикою, образотворчим мистецтвом, мистецтвом театральної-ігрової діяльності, ритміки та хореографії та ін.

Взаємодія мистецтв є складною формою естетичного розвитку особистості. Синтез досягається завдяки єдиному задуму. Людина сприймає всі види мистецтва але особливо, по-своєму, і вважається, що це виступає могутнім засобом становлення особистості.

За визначенням Валентини Лозової та Ганни Троцько: «Розвиток – це ряд зовнішніх і внутрішніх, кількісних і якісних змін, які характеризують рух людської істоти від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності [27, с.25].

Естетичний розвиток – це процес і результат розвитку здібностей бачити красу навколишнього світу, мистецтва і створювати її.

Мистецтво говорити є одним із головніших засобів спілкування людей і однією із головніших умов розвитку суспільства.

В опануванні мовленням дитина йде шляхом від частини до цілого: від слів до поєднання двох-трьох слів, далі – до простої фрази, а потім – до складних речень [17, с.45].

«Художня література – органічна частина мистецтва як форми суспільної свідомості й вираження естетичних відносин людини до дійсності» [1, с. 45].

Література зв'язана з усіма видами мистецтва, становить основу багатьох з них і дала життя таким видам мистецтв, як музика й образотворче мистецтво, опера і балет, театр і кіно, хореографія та ін.

На думку Костянтина Ушинського, література є важливим засобом розвитку інтелекту дітей, а слово, як засіб вираження у літературному творі набуває подвійної художньої сили. Словесний образ має ще й понятійну основу і сприймається, насамперед, розумом [45, с.124].

Завданням музично-естетичного розвитку дітей дошкільного віку виступає:

- спрямованість на елементарну компетентність у музичному, хореографічному, театральній-ігровому мистецтві;
- формування у дітей життєвої мистецької активності як важливого складника особистісної культури кожної дитини;
- здатність переживати музичні образи й усвідомлювати емоційний зміст творів;
- активізація музично-практичної діяльності виконавства, за допомогою якої розвивається позитивне емоційно-ціннісне ставлення до світу взагалі;
- розвиток у дітей основ музичної культури: зацікавити музичною діяльністю, як колективною так і власною;
- розвиток у дітей музичного, ритмічного, динамічного, тембрового слуху;
- розвиток дитячого творчого самовираження в процесі слухання музики, співах, музично-ритмічних вправах, грі на музичних інструментах.

Музика, відображаючи дійсність за допомогою мелодії, інтонації, тембру, динаміки, впливає на емоційно-почуттєву сферу дитини, на її поведінку.

Отже, музика, як інтегрований предмет, органічно вбирає в себе вивчення властиво музичних творів, а також розвиває найпростіші навички виконавства в області співу й гри на музичних інструментах.

Одним із ефективних засобів розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку є використання серії сюжетних картин в освітньому процесі дошкільного навчального закладу [11, с.7 – 9].

Під час розглядання картини або скульптури, яка відображає життя людей, тварин чи природні явища, у дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія.

Цінність синтетичних видів мистецтв (театр, кіно, телебачення, естрада, цирк) у тому, що крім змістовної частини, вони об'єднують у собі елементи багатьох видів мистецтв (літератури, музики, образотворчого та хореографічного мистецтва тощо).

Ідея розвитку креативності особистості вдало реалізована у «теорії розв'язання винахідницьких завдань» (ТРВЗ) Генріха Альтшулера. Цю теорію називають «Наукою думати для великих і малюків або Азбукою талановитого мислення» (Ірина Барташнікова).

Вже проведені дослідження, спрямовані на розвиток креативності дошкільників за означеним підходом. Так, установлені певні стадії прояву дошкільником творчої активності, а саме:

- 1) наслідування;
- 2) творче наслідування, тобто з наявним елементом новизни;
- 3) репродуктивна творчість, коли дитина спирається на певну схему-опору;
- 4) справжня творчість, де міститься оригінальна ідея [36, с.26].

У зв'язку із зазначеним значний інтерес становить креативна педагогіка, у контексті якої посилену увагу має бути надано розвитку уяви та фантазії (Лев Виготський, Василь Давидов, Валентин Моляко, Яків Пономарьов).

Ми поділяємо думку тих дослідників, які вважають метою діяльності педагога-дошкільника – створення додаткових умов, які «допоможуть сформувати у дітей креативні здібності до прояву конструктивної

перетворювальної активності в процесі діяльності та забезпечити якість результату» [46].

Одним із шляхів формування пізнавального інтересу у дошкільників є інтеграція.

За визначенням Катерини Крутій – це «природний динамічний процес, що передбачає взаємопроникнення і взаємозв'язок елементів, розділів та освітніх напрямів на основі системного й усебічного розкриття процесів і явищ, спрямований на забезпечення цілісності знань та вмінь дітей дошкільного віку.

Відіменникові прикметники інтегративний — інтеграційний і віддієслівні інтегрований — інтегрувальний мають різні значення і різну лексичну сполучуваність.

- Інтегративний – суцільний, цілісний предмет або явище.
- Інтеграційний — той, що стосується до інтеграції, об'єднувальний.
- Інтегрований — комплексний; той, що ґрунтується на об'єднанні, тобто той, який зазнав дії інтегрування.
- Інтегрувальний – який інтегрує, діє як об'єднувальний чинник. Це слово нове, не кодифіковане лексикографічними виданнями. Воно ще не має традиції вживання в літературній мові. Проте його словотвірна модель відповідає законам української мови.

Отже, говорячи про освіту, підхід, заняття, що ґрунтуються на інтеграції, вживаємо термін «інтегрований» [26, с.3].

Таким чином, використовуючи термін «інтегрований», ми сприймаємо його в значенні «комплексний», або той, що ґрунтується на об'єднанні. Під комплексом мистецтв у педагогічній практиці розуміється сполучення різних видів мистецтв, що є необхідною умовою для рішення певних освітньо-виховних завдань.

Ознайомити дошкільників із усіма видами мистецтва означає органічно з'єднати певні елементи різних видів мистецтва.

Синтез досягається завдяки єдиному задуму й стилю. Це можна простежити на інтегрованих заняттях.

Важливо, щоб робота вихователя ґрунтувалася на науковій основі й проводилася за програмою, що враховує сучасний рівень розвитку різних видів мистецтва, з дотриманням принципу поступовості, послідовного ускладнення вимог, диференційованого підходу до знань і вмінь дітей різного віку.

Це можна простежити на інтегрованих заняттях. Мета інтегрованих занять у закладах дошкільної освіти – ознайомити дітей із шедеврами світової й вітчизняної культури, показати, що всі види мистецтва пов'язані між собою і це проявляється у постійному тяжінні одного мистецтва до іншого.

Інтегроване заняття (від лат. *integer* – повний, цілісний) – це форма роботи з дітьми, де відбувається органічне поєднання їх знань, умінь і навичок з інших навчальних предметів, розділів програми (освітніх ліній) навколо однієї теми, що дає змогу з різних сторін пізнати явисьце, об'єкт, поняття і сприяє досягненню цілісності знань дошкільників.

Інтегровані заняття – це форма освітньої роботи, яка об'єднує блоки знань із різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає змогу пізнавати їм певне явисьце з різних сторін, досягати цілісності знань дітей. Результатом системного впровадження таких занять у ЗДО є формування системного мислення дошкільників, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання (Наталія Гавриш) [19].

Особливістю інтегрованого заняття є те, що воно ґрунтується на одній головній або домінантній діяльності, ідеї (понятті, явищі), яка є стрижнем заняття. Усе інше лише допомагає глибше зрозуміти головний зміст заняття (Катерина Крутій)

Ефективність визначається комплексним використанням всіх засобів естетичного циклу: літератури, музики, малювання, театральної діяльності.

Інтеграція в системі спеціально організованої освітньої діяльності поєднує ці засоби, що дозволяє дитині більш розуміти мову, музичні звуки, кольори, рухи. Все це розвиває естетичний смак, формує музичні та художньо-творчі здібності дітей дошкільного віку.

Синтез мистецтв – це «органічне з'єднання різних мистецтв або видів мистецтва в художнє ціле, яке естетично організовує матеріальне і духовне середовище буття людини. Це створення якісно нового художнього явища, що не зводиться до суми складових його компонентів. Їх ідейно-світоглядна, образна і композиційна єдність, спільність участі в художній організації простору і часу узгодженість масштабів, пропорцій, ритму породжують в мистецтві якості, здатні активізувати його сприйняття, повідомляти йому багатоплановість, багатогранність розвитку ідеї, надавати на людину багатобічну емоційно насичену дію, звертаючись до всієї оболонки його відчуттів. Цим визначаються великі соціально-виховні можливості синтезу мистецтв» [54].

Амірова І. стверджує, що розробка проблеми впливу комплексу мистецтв на процес розвитку особистості дошкільника вимагає визначення понять, пов'язаних з використанням творів різних видів мистецтва в педагогічному процесі:

- взаємодія мистецтв;
- комплекс;
- синтез;
- інтеграція.

Поняття взаємодія мистецтв позначає складну форму причинно-наслідкових зв'язків між різними видами мистецтва, з одного боку, і особистістю, що розвивається естетично, – з іншого.

Введення в теорію і практику естетичного виховання й художньо - освітнього процесу, поняття «синтез мистецтв» викликано потребою позначити концептуально новий підхід до рішення проблеми розвитку дітей дошкільного віку засобами комплексу мистецтв: з'єднання мистецтв в одній образній системі з метою формування універсальних здібностей особистості [51].

Естетичний розвиток формує у дітей дошкільного віку особистісне відношення до дійсності й мистецтва. Естетична діяльність виражається в естетичній потребі, що поступово визначається рівнем сформованості смаків та ідеалів.

Естетичний розвиток дітей дошкільного віку відбувається в освітньому процесі, в єдності дій закладів дошкільної освіти та сім'ї, а також інших соціальних установ.

Таким чином, у контексті нашого дослідження естетичний розвиток є результатом поетапного та якісно-поступового ускладненого відношення до дійсності й мистецтва у відповідності до вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку.

1.2. Інтегрований підхід в освіті – форма організації естетичного розвитку дітей дошкільного віку

Дошкільне дитинство — це сприятливий період адаптації дитини до навколишнього світу, здобуття нею соціального досвіду, оволодіння навичками спілкування. У дошкільному віці діти опановують загальноприйняті норми і правила поведінки, знаходять собі друзів, приміряють соціальні ролі [15].

Однією з основних ліній всебічного розвитку дошкільників на сучасному етапі є процес культурного виховання особистості.

На сучасному етапі розвитку дошкільної педагогіки одним із пріоритетних питань виступає художньо-естетичне виховання дітей, яке хвилює багатьох педагогів, психологів, батьків. Інтерес до даної проблеми

обумовлений тим, що реалізувати особистісно-зорієнтовану модель виховання, в основі якої лежить інтегрований підхід до зростаючої особистості, на який так наголошується у сучасних освітніх програмах розвитку і виховання дітей дошкільного віку, просто неможливо без використання інтегрованого підходу під час освітнього процесу в сучасному закладі дошкільної освіти.

Естетичне виховання дітей у дошкільній установі здійснюється в різних формах залежно від принципу керівництва їхньою діяльністю, способу об'єднання дошкільників, виду діяльності [23].

Важливим для дітей дошкільного віку є стимуляція творчої активності, що забезпечить розвивальне середовище. Для цього необхідно створення сприятливих педагогічних умов. Щоб дитина проявила природне прагнення до творчості, необхідно підготувати розвивальні завдання і не гальмувати прояви самостійної активності дитини критичними зауваженнями.

Показниками успішного естетичного розвитку дитини є

- прояв інтересу до літературного, музичного, танцювального, театрального-ігрового мистецтва;
- емоційне сприйняття творів мистецтва;
- заохочення до творчої діяльності в різних видах мистецтва;
- самостійне звертання до набутого літературного, пісенного, танцювального, театрального-ігрового мистецтва;
- вміння співпрацювати з однолітками і дорослими в процесі різної мистецької діяльності;
- задоволення від спілкування із різними видами мистецтва;
- заохочення батьків до музично-художнього розвитку своїх дітей.

«Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні

процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [18].

Катерина Крутій зазначає, що «Інтегроване навчання дітей дошкільного віку – це процес, побудований на посиленні взаємозв'язків усіх його компонентів (змісту освітніх напрямів, що відображає в тій чи іншій мірі цілісну картину Всесвіту в його природних взаємозв'язках і взаємозалежностях), і спрямований на розвиток і виховання особистості дитини за допомогою формування знань, умінь і навичок [26].

За висновками Г. Шевченко та Б. Юсова, ефективною і креативною освітньою технологією слід назвати інтеграцію різних видів мистецтва — як один з найрезультативніших способів вирішення багатьох проблем мистецької освіти, естетичного виховання і творчого розвитку особистості. Ця освітня технологія базується на положеннях сучасної педагогічної концепції про взаємодію та інтеграцію мистецтв у поліхудожньому розвитку дітей, інтеграція мистецтв стимулює творчу діяльність та створює оптимальні умови як для охоплення творчим процесом всього учнівського колективу, так і для самореалізації кожної окремої особи; ефективно формує усвідомлення різних функцій мистецтва та його цілісності й певною мірою синкретичності [9].

С.Коновець доводить, що для реалізації поставлених завдань у системі художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку на інтегрованих

заняттях повинні бути включені літературні твори, твори художників і композиторів.

Технологія взаємодії та інтеграції різних видів мистецтва передбачає:

- використання декількох видів мистецтва одночасно (як у комплексі, так і на заняттях з окремих видів мистецтв);
- здійснення комплексного підходу, що не ототожнюється з міжпредметними зв'язками;
- урахування так званих «вікових критичних зон», тобто зміна змісту художньо-творчої діяльності залежно від вікових особливостей дітей;
- поєднання індивідуальної художньо-творчої діяльності з колективною поліхудожньою творчістю [25, с.40 – 41].

І.Лернером запропоновані системи загальних дидактичних методів навчання, використовувані на інтегрованих заняттях. Вони класифіковані по характеру діяльності:

- інформаційно-рецептивний метод – спрямований на організацію й забезпечення сприйняття, запам'ятовування дошкільниками готової інформації;
- репродуктивний метод – спрямований на закріплення, зміцнення, поглиблення знань, способів оперування знаннями: засвоєння способів діяльності, суть і зразок яких уже відомий;
- евристичний метод – спрямований на операційне або поетапне навчання елементам і процедурам творчої діяльності;
- дослідницький метод – припускає самостійне рішення цілісних завдань [22, с.77].

Діяльність дітей, що пов'язана із мистецтвом, повинна бути невимушеною, радісною, творчою, ініціативною. Чим більше часу приділяється на художньо-естетичний розвиток дитини, тим краще її вміння й навички.

За нашими спостереженнями було з'ясовано, що реалізація інтегрованого підходу в художньо-творчій діяльності дошкільників в умовах

закладів дошкільної освіти відбувається у різних напрямках: плануються різні види музично-художньої діяльності – літературна, музична, зображувальна, театральна-ігрова, але синтез мистецтв в більшій мірі просліджується під час свят і розваг.

С.Коновець зазначає, що «Методику «поліхудожньої освіти» було названо сміливим «кроком у майбутнє», оскільки взаємодія та інтеграція різних видів мистецтва, що стала її основним засобом, уможливила системне формування у свідомості особистості картини цілісності та гармонії навколишнього світу і стала найбільш результативним механізмом їхнього творчого розвитку. І хоча сьогочасна певна демократичність у вирішенні багатьох освітянських проблем в Україні дозволяє використовувати у педагогічній практиці всі згадані методики навчання образотворчого мистецтва, все ще недостатньо досліджуються проблеми використання взаємодії та інтеграції мистецтв саме у галузі мистецької освіти і практично відсутні теоретичні й методичні роботи стосовно впровадження інтеграції як ефективної освітньої технології у практику вищих навчальних закладів України». [25, с.30].

Борис Юсов, досліджуючи проблему інтеграції як інноваційного педагогічного засобу доводить, що «інтеграція – це розкриття внутрішньої спорідненості різноманітного художнього прояву, та переклад, перетворення заданої художньої форми в іншу модальність – фарби в звук, звуку – в простір, простору – у віршований рядок» [48].

Отже, в освітньому процесі закладу дошкільної освіти у дітей мають системно формуватися творчі та виконавські уміння та навички, характерні для кожного окремого виду мистецької діяльності. З музичного мистецтва це: формування вокальних та хорових навичок, набуття елементарних акторських та хореографічних умінь під час театралізацій, інсценізацій, рольових ігор, рухів під музику тощо. Водночас, в контексті інтегрованого навчання відбувається формування поліхудожніх умінь та якостей (здатність до порівняння мови різних видів мистецтва, відтворення різних явищ через

музичні інтонації, малюнок, рух, жест, «оживлення» творів образотворчого мистецтва, візуалізація музики тощо). Формування кожного з вищезазначених мистецьких умінь потребує особливого фахового педагогічного підходу [29, с.8].

Таким чином, інтегративний підхід в освіті є засобом формування творчості у дітей, що надасть можливість для прояву їхньої активності та самостійності. Важливою частиною у вихованні особистості є естетичний розвиток, мета якого – формування у дітей здатності сприймати і розуміти прекрасне у природі, сім'ї, суспільних відносинах, у мистецтві.

1.3. Вікові особливості розвитку дітей дошкільного віку

Готовність педагогів до виховної діяльності – це цілісна, складна та особистісна освіта, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці, професійно самоудосконалюватися.

Вихователь, що здатний реалізувати технології особистісно-зорієнтованого виховання у закладах дошкільної освіти, вміє чітко визначати мету й основні завдання роботи, знати індивідуальність дитини, її потенційні можливості на певному етапі розвитку, особливості психофізичних утворень у різні вікові періоди, вміти створювати умови для особистісно-зорієнтованого виховання, здійснювати організацію розвивального середовища, володіти добре вираженими здібностями до адекватної рефлексії щодо своїх індивідуальних особистісних особливостей і своїх професійних можливостей, бути високоосвіченою, високоморальною особистістю з усталеною системою цінностей та ідеалів, у співпраці з дітьми обирати демократичний стиль спілкування [34].

Особливе значення для розвитку задатків і формування творчих здібностей має період раннього дитинства.

Ростислав Борщ і Дар'я Самойлик у своїх дослідженнях доводять, що ранній вік (від 2 до 3 років) характеризується підвищеною емоційною чутливістю до сприймання всього, що оточує малюка. Уява 2-річної дитини також не стійка і невиразна. За відсутністю практичного досвіду дітям цього віку дуже складно відтворити їх у конкретній діяльності (образотворчій, художньо-мовленнєвій, музичній).

Наслідуючи дії дорослих вони вчаться співати, танцювати, малювати, розповідати віршики [37, с.10 – 11].

Ранній вік – це період швидкого розвитку всіх властивостей людини, в тому числі й психофізіологічних процесів. Велике значення для формування музичних здібностей у перші роки життя має оточення, у якому росте дитина. Тому необхідно забезпечити єдність виховних прийомів, використовуваних у родині та дитячій установі. Важливим є створення оточуючого середовища, що сприятиме фізичному, розумовому, моральному і естетичному розвитку дітей.

Як зазначив Б.Нікітін, ніхто не замислюється над питанням коли слід починати вчити дитину розмовляти – з нею просто розмовляють з дня її народження. Відповідно до гіпотези виникнення та розвитку творчих здібностей, висунутої Б.Нікітіним, кожна фізично і розумово здорова дитина, народжуючись, наділена специфічним людським головним мозком, нервовою системою та колосальними специфічними людськими можливостями розвитку. У неї можуть розвиватися як виконавські, так і творчі здібності до всіх, у тому числі й до музичної, видів людської діяльності. Проте, якщо фізичний розвиток зумовлений генетичною програмою, то музично-естетичні й розумові здібності дитини значною мірою залежать від строків початку, системи навчання, методів впливу та умов формування таких здібностей [32, с.12 – 13].

Мозок дитини складає при народженні всього 25% від маси мозку дорослої людини, особливо швидко росте і «дозріває» в перші місяці і роки життя. До дев'яти місяців він подвоюється, до двох з половиною років –

потроюється, а до семи років він складає уже 90%. Це період найвищої пластичності та чутливості дітей до зовнішніх умов, найвищих та найширших можливостей до їх розвитку, найблагодатніший час для початку формування всієї багатогранності людських здібностей. Отже, починати розвиток дитини засобами музичного та художнього мистецтва необхідно якомога раніше, з самого її народження, тому що музика охоплює ті ранні сфери психіки людини, які мають вплив на розвиток інтелекту та становлення інтересів, на психічний розвиток в цілому, а головне, – щоб не втратити назавжди найбільшої частки творчої унікальності особистості. Важливою умовою повноцінного формування творчих здібностей у дітей дошкільного віку є розпочате й здійснюване естетичне виховання дітей з самого народження. Ранній прояв креативних здібностей спостерігається, як правило, у дітей, які з раннього віку постійно чують музику, отримують яскраві музичні враження, рано починають випробувати свої сили в цій області. Наприклад, у деяких дітей уже на першому році життя фіксуються всі три основні музичні здібності – ладове чуття, музично-слухові уявлення і чуття ритму – виражені досить яскраво, розвиваються швидко і легко, це свідчить про їх музичність. У цьому віці у дітей з'являються індивідуальні уподобання щодо тембрів звуків і музичних інструментів [24, с. 75 – 78].

Найбільш складно у дошкільнят формується звуковисотний слух – здатність відтворювати мелодію голосом, точно її інтонувати чи підбирати по слуху на музичному інструменті. У більшості дітей ця здатність виявляється лише у п'ять років. Проте, відсутність раннього прояву музичних здібностей, як підкреслює Б.Теплов, не є показником недоліку, тим більше відсутністю здібностей. Очевидно, все психічне життя дитини – це процес безперервної зміни діяльностей, з переважанням її «провідного виду» для кожного вікового етапу. На думку дослідниці С.Науменко, «провідним видом» музичної діяльності, від якої залежить музичність дошкільників (як психологічне новоутворення), є інструментальна, а не вокальна діяльність» [31, с.15].

На другому і третьому році життя дітям доступне відтворення метру, іноді – ритму, якщо це прості угруповання. Діти проявляють здатність до розмежування музичних жанрів: легко відрізняють лічилку від колискової тощо, можуть частково розрізнити настрій твору, його характер, якщо вони яскраво виражені [8, с.101 – 102].

Діти трьох років після декількох повторів добре запам'ятовують короткі музичні твори, орієнтуються в тембрах, починають точніше відчувати ритм твору. Кожній трирічній дитині з нормою психічного розвитку є притаманним емоційний відгук на музику, чуття музичного ритму, тембру, музичне сприймання. Слуховий аналізатор розвинутий в анатомічно-фізіологічному відношенні настільки, що забезпечує повноцінне та якісне сприймання творів музичного мистецтва. Діти можуть виявляти різне ставлення до тембрів, регістрів, отримувати задоволення від моторного, а відтак – і емоційного переживання ритму твору. У цьому віці діти починають отримувати насолоду від музикування на дитячих інструментах, заслуховуватись творами народної музики, емоційно на них реагувати [8, с.145 – 155].

У 3-4-річному віці діти здатні цілісно сприймати твори мистецтва, виявляти емоційну зворушливість та власні уподобання, передавати один і той самий образ, використовуючи відомі засоби виразності (рух, жест, міміку, темп мовлення, художні епітети, колір, пляму, форму, лінію та ін.) та різні матеріали (пластилін, олівці, фарби, папір, природний матеріал тощо) у різних видах дитячої діяльності – образотворча, художньо-мовленнєва, музична, театралізована тощо [37, с.12].

Діти чотирьох-п'яти років починають більш диференційовано переживати настрій, характер музичного й художнього образу, його драматургію. Вони виявляють досить сильне чуття як сприймаючого, так і відтворюючого ритму; точно визначають темп звучання музики, її динаміку та контрасти. У дітей чотирьох років досить розвинуті музично-слухові уявлення. Вони можуть запам'ятовувати мелодію і вивчити її на музичному

інструменті, але більше через моторику, ніж звуковисотний слух, який виконує роль коректора [8, с.62 – 65].

С.Науменко зазначає, що сприятливо на формування здібностей дітей у цей період впливають партитури з чітким ритмічним вирішенням за принципом ускладнення мелодії. Наприклад, «Щедрик» в обробці М.Леонтовича, різні колядки, щедрівки тощо.

«У чотири роки вже необхідно формувати в дітей емоційну, рухову та слухову чутливість, емоційно реагувати на тембри, ритм і лад музичних творів; захоплюватися красою музичних творів і радіти від цих почуттів; отримувати задоволення від самовиразу в музиці. Розвивати в них чуття інтонаційної виразності української народної музики на прикладах українських народних пісень, обрядів. Бажано, щоб при цьому діти мали змогу милуватися вишиванками, писанками та малюнками на тканинах, роботами народних майстрів Г.Собачко, М.Примаченко, К.Білокур; відчувати красу поетичних текстів Т.Шевченка, Л.Українки та інших відомих майстрів слова» [30, с.39].

Проаналізувавши особливості формування музичних здібностей у ранньому, молодшому і середньому дошкільному віці, слід відзначити, що в цей період відслідковується особливо великий взаємозв'язок фізичного розвитку з психічним. Діти зазначеного віку відрізняються нестійкістю емоційного стану. Особливого підходу потребують діти трьох років, тому що рубіж між раннім та дошкільним віком позначений так званою «кризою трьох років» і є одним з найбільш складних моментів у житті дитини. Як вважав Д.Ельконін, криза 3 років – це криза соціальних стосунків, а будь-яка криза стосунків є кризою виділення свого «Я». Зміна позиції дитини, ріст її самостійності і активності вимагають від дорослих своєчасної перебудови стосунків. Тому забезпечення позитивного емоційного стану дітей, їхньої урівноваженої поведінки, заохочення ініціативи та самостійності, охорона нервової системи, попередження стомлення – важливі задачі музичного виховання у дошкільному дитинстві [12, с.68 – 70; 72].

За словами Софії Русової – головна мета педагога враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини, допомагати розвиватися самостійно. Вона констатує, що треба «не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вміли бачити, вуха дослухатися до всього, рученята вміли заходжуватися й коло олівців, і коло ножиць, і коло глини, й коло паперу» [41, 101].

Маючи певний досвід, 5-6-річна дитина повніше відображає предмети та явища навколишньої дійсності, активно виражає емоційне ставлення до них. Створені дітьми цього віку образи характеризуються наївністю та щирістю естетичних почуттів, яскравістю барв.

У старшому дошкільному віці формуються найпростіші узагальнені способи побудови образу: поєднання різних технік виконання роботи, навички просторового розміщення елементів, інтеграція різних видів мистецтв тощо [37, с.13].

Старший дошкільний вік характеризується активним формуванням здатності до музичної діяльності. Музична діяльність старших дошкільників дедалі більше мотивується не окремими, ізольованими чинниками, а певною системою. У цьому віці діти вже свідомо засвоюють музичні зразки, можуть їх виконувати на музичних інструментах, створювати музику, диригувати оркестром, брати участь в музичних іграх-драматизаціях, сюжетно-рольових іграх – отже, розкривати свій музично-творчий потенціал. Досягнутий рівень сформованості музичності забезпечує їм адекватне художнє сприймання і переживання музичних творів. Музичне сприймання старших дошкільників активно розвивається в процесі творчої і виконавчої діяльності та характеризується здатністю визначати настрій, жанр, темп, ритм, форму, тембри, регістри, динаміку музичного твору. В цей період у дошкільників розвиваються чуття стилю та музичний смак, що дає їм змогу діяти свідомо, самостійно, з урахуванням суспільно значущих вимог. Старші дошкільники виявляють здатність до процесу музичної творчості – створення пісень, п'єс,

участі у музичних іграх. Дитяча музична творчість має процесуальний характер [8].

Істотним чинником якісно нових змін є виникнення початкових форм довільної уваги, завдяки чому діти здатні виконувати вимоги музичного педагога, зосереджуватися на завданні, керувати своєю психічною діяльністю. Діти шести років можуть глибоко, адекватно художньому змісту переживати високохудожні твори композиторів різних епох. Вони можуть уважно сприймати твори, які звучать до чотирьох хвилин. Їхні музичні здібності дозволяють їм правильно вказувати форму твору, його стильові особливості та національну належність музичного твору, визначати засоби музичної виразності, підбирати мелодію на слух, грати в оркестрі, свідомо диригувати, відрізнити жанри творів. У зв'язку з цим, С.Науменко зазначає, що у шість років закладається фундамент музично-естетичної культури, формується духовність особистості [30].

Умовами становлення геніальності та таланту є не тільки наявність високих спадкових задатків і ряду певних соціальних чинників, а в першу чергу відповідного навчання та наявності суспільної потреби у відповідній діяльності, завдяки якій можливі реалізація задатків та формування на їх основі відповідних видатних здібностей [13].

Якщо в ранньому дитинстві *креативне мислення* здійснюється у процесі предметних дій, то у дошкільника воно починає випереджати практичні дії, оскільки він уже навчається переносити раніше засвоєний спосіб дії на іншу, не тотожну першій, ситуацію.

У старшому дошкільному віці дитина розв'язує життєві завдання трьома способами: наочно-дійовим (реальне випробування властивостей предметів); наочно-образним (оперування конкретними образами предметів і ситуацій); завдяки логічним судженням з опорою на поняття.

На вищих етапах розвитку мислення, зокрема, у процесі логічно-понятійного, розумові дії здійснюються за допомогою внутрішнього мовлення, використання різних знакових систем.

Можливість опанувати у дошкільному віці логічні операції, здатність до засвоєння понять не означає, що це повинно бути основним завданням розумового виховання дітей. Ним є розвиток наочно-образного мислення, для якого дошкільний вік найбільш сенситивний і який має велике значення для майбутнього життя, оскільки є невід'ємною складовою будь-якої творчої діяльності [44, с. 46 – 47].

Отже, навіть високі спадкові задатки, або виховання само по собі, у відриві одне від одного, не можуть забезпечити виникнення таланту.

Музична діяльність аналогічним чином складається з певних дій. Так, при засвоєнні пісні дитина уважно слухає вступ до пісні, намагається вчасно почати її, уловлює заданий темп, при її виконанні відбиває нескладні відтінки, одночасно зі своїми однолітками закінчує виконання [8, с.13].

Дії, як зазначає Н.Ветлугіна, можуть бути: зовнішніми, предметними та внутрішніми. До зовнішніх, предметних віднесено виконання музичного твору голосом, рухи під музику та зі співом, диригування, гра на дитячих музичних інструментах і т.д. Внутрішні – коли дитина, сприймаючи музику, переймається її настроєм, порівнює сольне і хорове звучання, прислухається до власного співу. Якщо дія повторюється багаторазово, вона поступово засвоюється і переходить в навичку. Сукупність навичок дозволяє дитині опанувати згодом новими і, більш складними видами діяльності. Характеризуючи музичну діяльність дітей дошкільного віку, О.Радинова зазначає: «Музична діяльність дошкільників – це різні способи, засоби пізнання дітьми музичного мистецтва (а через нього і навколишнього життя і самих себе), за допомогою якого здійснюється і загальний розвиток» [39, с.129].

Залучаючи дошкільників до різних видів творчої діяльності, сприяє розширенню дитячого словникового запасу. Від того, наскільки якісно і своєчасно були розкриті задатки дитини, буде залежати сформованість музично-художніх здібностей та творчий потенціал в майбутньому.

Таким чином, дошкільне дитинство є сприятливим періодом для формування музично-художніх здібностей. Діти у цьому віці надзвичайно допитливі, у них є прагнення до пізнання навколишнього світу. Вихователі, музичні керівники, батьки, заохочуючи допитливість, спонукають дітей до потреби у набутті креативних знань.

Знання загальних закономірностей психічного розвитку дитини, її фізіологічні властивості, сприяють формуванню особистості дитини на різних вікових етапах, дають змогу вихователеві оптимізувати освітній процес.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

2.1. Практичні основи реалізації засобів взаємодії різних видів мистецтв в процесі естетичного розвитку дошкільників

В сучасній педагогічній та методичній літературі існують різні погляди вчених на вплив різних видів мистецтва на рівень естетичного розвитку дошкільників.

Аналіз сучасних досліджень науковців і практики роботи педагогів, методистів закладів дошкільної освіти налаштовує на інтерес щодо проблеми синтезу мистецтв та інтеграції в освіті.

Вчені Іван Бех, Володимир Бутенко, Микола Вашуленко, Наталія Гавриш, Тетяна Голінська, Іван Зязюн, Катерина Крутій, Наталія Миропольська, Олександра Савченко, Людмила Масол та ін. до сучасних завдань естетичного виховання дітей відносять активний розвиток особистості, формування і задоволення її життєвих потреб.

Катерина Крутій зазначає, що «відповідно до сучасних досліджень, одна з проблем дошкільної освіти – втрата дітьми живого інтересу до процесу пізнання. Як же цей інтерес викликати і підтримати? Теоретично відповідь є: необхідно вибудовувати освітній процес у закладі дошкільної освіти так, щоб розвивались і реалізовувались пізнавальні можливості дошкільника, а взаємодію з дитиною спрямувати на формування пізнавального інтересу, пізнавальної самостійності та ініціативності» [26].

Пізнавальний інтерес – найважливіша область загального інтересу. Його предметом є найзначніша властивість людини: пізнавати навколишній світ не лише з метою біологічного і соціального орієнтування в дійсності, але і в найістотнішому відношенні людини до світу – в прагненні проникати в його різноманіття, відображати в свідомості сутнісні сторони, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності [3, с.42].

Завданням музично-художнього розвитку дошкільників виступає:

- емоційне сприймання естетичного у природі, музиці, образотворчому мистецтві, у театральній-ігровій діяльності та інших видах мистецтв;
- формування естетичного смаку, музично-художньо уподобань;
- формування уявлень про різні види мистецтва;
- розвиток творчих здібностей;
- отримання насолоди від освітнього процесу;
- набуття знань, умінь і навичок у процесі відтворення або самостійного створення музично-художніх образів;
- виховання ціннісного ставлення до творів музичного та художнього мистецтва;

Олена Половіна пише «Мистецтво є потужним інтегратором в освіті дітей дошкільного віку, засобом впливу на розвиток творчих здібностей, зокрема образотворчих і музичних. Тому традиційними в освітній роботі закладів дошкільної освіти є заняття з малювання, ліплення, аплікації, музики тощо. Проте аналіз сучасної освітньої практики свідчить, що серед вихователів поширені стереотипні погляди на розвиток музичних здібностей дітей. Вони звикли перекладати відповідальність за організацію та результати музичного виховання на музичного керівника. Невтішна ситуація й в організації образотворчої діяльності. Вихователі перетворюють заняття на міні-копію шкільного уроку та вимагають, аби діти застосовували певні матеріали, чітко відтворювали запропоновані зразки тощо» [35, с.15].

Науковець констатує, що авторитарний підхід не сприятиме розвитку творчих здібностей дітей, а основою мистецької діяльності є уява дитини — психічний процес, що потужно впливає на розвиток особистості. На перший план у мистецькій освіті вона пропонує ставити не теоретичні орієнтири та техніку виконання, а емоційне та чуттєве сприйняття мистецтва, що дасть змогу інтегровано впливати на почуттєву сферу дитини (Олена Половіна).

Досить поширеним в методиці викладання мистецтв є об'єднання різних їх видів.

Наприклад, «неможливо уявити належний рівень життєвої компетенції людини без вільного володіння мовленням. Видатний педагог К.Ушинський зауважував, що рідне слово є основою розумового розвитку і скарбницею всіх знань. Опановуючи мовленням, вивчаючи мову, дитина засвоює систему знань, суспільно прийняті норми поведінки – основу життєвої компетентності, тобто опановує науку і мистецтво жити поміж інших. Діти дошкільного віку, засвоюючи рідну мову, оволодівають головною формою мовленнєвого спілкування – усною мовою. Важливим завданням формування мови є розвиток зв'язного мовлення» [21, с.63].

На розвиток зв'язного мовлення, певним чином впливає ігрова діяльність. Питання мовленнєво-ігрової діяльності дошкільників досліджували Софія Русова, Василь Сухомлинський, Костянтин Ушинський, Любов Артемова, Алла Богуш, Надія Луцан та ін.

Як складне педагогічне явище мовленнєво-ігрова діяльність базується на ігрових методах навчання дітей дошкільного віку. В цій діяльності діти, на основі набутих уявлень про предмети, уточнюють і поглиблюють свої знання. Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички [11, с.18].

У процесі гри дитина швидко запам'ятовує нові слова. На допомогу приходять твори української літератури, український фольклор: заклички, лічилки, забавлянки та ін.; твори світової літератури, фольклор народів світу; казки, авторські твори, словесні ігри та ін.

Словесні ігри — це ігри, змістом яких виступає мовленнєве висловлювання; засобом реалізації ігрової дії та ігрового задуму є слово; результат гри — це породження нового висловлювання — тексту (слова, фрази, речення, судження, розповіді) [7].

Ігрова мовленнєва ситуація — це штучно змодельовані ігрові обставини (дитиною чи дорослим) за змістом знайомих художніх творів (чи казок) або з епізодів життя дитини та створені для цього умови їх реалізації,

що стимулюють і активізують мовленнєве спілкування дітей, сприяють розвитку діалогічного і монологічного мовлення [6, с.77].

Діти вчаться складати розповіді, казки або описують ті, які їх найбільше приваблюють. На цій основі систематизується зоровий ряд із творів образотворчого мистецтва, як перспективний. Можна використовувати художні твори місцевих художників, письменників, музикантів.

Тетяна Ткаченко, пропонуючи дітям серію сюжетних картин, вважає, що «вихователеві необхідно враховувати: доступність дітям; зв'язок з життєвим досвідом та довідкам. Для колективної розповіді вибирають серію сюжетних картин (їх може бути 3-6) з достатнім за обсягом матеріалом: багатофігурні, на яких зображено декілька сцен в рамках одного сюжету. Кожна наступна картина – це своєрідний пункт плану і динамічність кожного фрагменту сюжету і розповіді в цілому має захоплювати та зацікавлювати дітей. Діти, спираючись на послідовність демонструючих картин, вчаться будувати логічно закінчені частини розповіді, з яких у підсумку складається розповідь [43, с.47].

На думку багатьох учених, робота з оригіналом змінює емоційну забарвленість бесіди, створюється емоційна атмосфера, яка сприяє усвідомленню художнього образу.

Людмила Шкаріна констатує: «Основна мета заняття з розповідання за серією сюжетних картин – допомогти дітям осмислити зміст кожної картини і передати в своїх розповідях. Але крім цього, є ще й інші завдання: інтелектуальні – логічно-послідовне розкладання картин; мовленнєво-естетичні – збагачення словника, складання речень різних типів, розвиток монологічного мовлення; моральні – сам зміст картин виховує у дітей співчуття, турботливість; дошкільники привчаються до колективної мовленнєвої діяльності – колективного розповідання» [47, с.24 – 25].

Механізмом інтеграції є саме образ, створений синтезом мистецтв й дітьми в різних видах музично-художньої діяльності: епітети, порівняння,

ритм, метафора та ін. – у літературі; мелодія, гармонія, тембр, динаміка, інтонація – у музиці; рух, жест, міміка, інтонація – у театральній діяльності.

Потужним чинником впливу на особистість, засобом набуття досвіду дошкільниками є театральна діяльність. У дошкільній педагогіці проблема театральної діяльності як засобу естетичного розвитку й виховання особистості присвячені роботи вчених Любові Артемової, Тетяни Науменко, Бориса Неменського, Тамари Поніманської та ін.

В основі театральної діяльності лежить художня література, а також твори різних видів, жанрів, які своєю суттю розкривають зміст твору.

Розкриваючи педагогічні умови становлення соціокультурного досвіду дитини в театралізованій діяльності, Ірина Кисельова, серед найбільш суттєвих називає створення театрального середовища. Дослідниця зазначає, що театральне середовище є особливим в силу його синтезованого характеру, що, в свою чергу, є потужним фактором впливу на особистість. Розроблена Іриною Кисельовою модель освітньо-театралізованого середовища являє собою цілісну систему, інтегровану в освітній процес закладу дошкільної освіти, яка відображатиме цінності способу життя людей та їх соціокультурний досвід.

Означена система складається з компонентів: змістовно-цільового (інтеграція цінностей культури в зміст театралізованої діяльності), технологічного (інтеграція художньо-пізнавальної, художньо-естетичної та театралізованої діяльності), предметно-середовищного [20, с.153].

Актуальність розробки проблеми інтеграції стосовно естетичного розвитку визначається тим, що синтез мистецтв дозволяє поєднувати враження дітей, поглиблювати й збагачувати образний зміст дитячої творчості через взаємозв'язок образного змісту мистецтва й дитячій музично-художньої діяльності.

В інтегрованому підході у сучасній дошкільній освіті змінюється зміст і методи навчання, які забезпечують життєвість провідних інтегрованих

принципів: особистісного сприйняття, особистісної відповідальності за свою діяльність.

Інтегроване заняття будується за принципом об'єднання декількох видів дитячої діяльності й різних засобів розвитку дітей. Ефективність визначається комплексним використанням всіх засобів естетичного циклу: музики, художньої літератури, фольклору, театральної-ігрової діяльності, малювання, ліплення та ін.

Борис Андрієвський стверджує «міжпредметна побудова змісту дисциплін і його найвищий прояв – інтеграція не заперечують предметної системи їх вивчення, а є важливим засобом її удосконалення, подолання недоліків, поглибленого засвоєння знань» [4].

Інтеграція в закладах дошкільної освіти поєднує ці засоби й тому є актуальною, тому що:

- сприяє формуванню, розвитку і збагаченню у дошкільників словникового запасу;
- сприяє розумінню дітьми змісту слова, звука, тембра, ритма;
- розвиває естетичний смак, вміння оцінювати твори мистецтва;
- впливає на психічні процеси, які є основою формування музично-художніх і творчих здібностей у дітей дошкільного віку.

На нашу думку, ефективність здійснення естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв дозволяє збагачувати образний зміст дитячої творчості через взаємозв'язок змісту різних видів мистецтв й дитячої музично-художньої діяльності.

Ефективність здійснення естетичного виховання в цілому й розвитку музично-художніх і творчих здібностей зокрема, визначається використанням всіх засобів естетичного виховання, а також мовно-ігровою, образотворчою, музичною, театралізованою та іншими видами мистецької діяльності.

Синтез мистецтв як система педагогічних впливів розвиває творчі здібності і творчу активність дошкільників, і оскільки в цьому віці переважає

візуальне сприймання. Вираження в малюнку асоціацій, викликаних художнім твором, музичним твором, ілюстрацією, переглядом мультфільма тощо у дітей дошкільного віку залишається, як показують дослідження, образотворчим, наочним, конкретно-образним. Мистецька естетична підготовка передбачає оволодіння системою загально мистецтвознавчих понять і формувати її потрібно в процесі вивчення різних видів мистецтв. В основі такої постановки завдання лежить діалектична ідея зв'язків явищ, що знаходить своє вираження в одній зі сфер художньо-естетичної діяльності людини – мистецтві.

«Під синтезом мистецтв розуміється гармонійне поєднання різних мистецтв, що не зменшує естетичної цінності творів. Одним із основних ознак цього синтезу мистецтв – бути гармонійним поєднанням, а не змішанням. При цьому треба розрізняти синтетичні мистецтва і окремі твори, побудовані на синтезі мистецтв. У першому випадку завжди знайдений новий мовний код, який може використовуватись у подальшому, а в другому – є зазвичай лише експеримент.

Різновиди синтезу мистецтв виділяються зазвичай за кількістю поєднаних простих мистецтв і їх характеру (статичні або динамічні тощо). Найбільш часто виділяють:

- архітектурно-художній синтез (з'єднує статичні мистецтва);
- театральний синтез (його основа – динамічне мистецтво).

Отже, синтез мистецтв й різноманітна музично-художня діяльність дозволяє дошкільникам більш глибоко й різнобічно осмислити створювані ними образи.

Експерименти по синтетичному об'єднання мистецтв поживалися на рубежі XIX-XX ст., що виразилося, наприклад, в проектах створення світломузики як нового мистецтва (А. Скрябін). При цьому виявляють особливий інтерес до так званої синестезії – «кольорового слуху». Рідкісна особливість служила свого роду орієнтиром для експериментів» [54].

Діти вчаться давати колірну характеристику слухаючи музику, казку, розглядаючи твори образотворчого мистецтва тощо.

В процесі творчої діяльності дошкільники починають відчувати кольори і відтінки, що відображається в їхніх роботах.

Наприклад, «видатний композитор Олександр Скребін у 1910 році створив кольоромузику (при звучанні ноти світиться певний колір). Фахівці, дослідивши творчість видатних музикантів, дійшли висновку, що музика композиторів-класиків має колірне забарвлення:

- Бетховена — синього кольору;
- Мендельсона — світло-рожевого;
- Шумана — зеленого;
- Чайковського — блакитного;
- Прокоф'єва — золотисто-коричневого [35, с.22].

Анатолій Лутошкін розробив методику «Емоціональна цветопись». Емоційна передача кольору може застосовуватися з трьох-чотирьох років і з'ясовувати емоційні стани дітей. Вихователь із метою вивчення динамічних особливостей особистісних і групових емоційних станів дошкільників, психологічного клімату групи, самопочуття особистості в групі, може діагностувати і оцінювати вплив різних ситуацій на дитину, а також як впливають на емоційне самопочуття дітей процес спілкування із різними педагогами [53].

Таким чином, на сучасному етапі використання лише традиційних форм організації методичної роботи не є достатньо ефективним, не має високої результативності. Тому виникає нагальна потреба у практиці інноваційних методів як засобів оптимізації роботи вихователя-методиста з педагогічним колективом. Використання інноваційних форм у навчанні вихователів сприяє активізації педагогів. Вони вносять в освітній процес нові ідеї, що мають значні переваги перед традиційними формами роботи.

Авторська програма Бориса Юсова передбачає:

- системне навчання дітей з 5-6 років через взаємодію та взаємопроникнення видів мистецтв у рамках кожного предмета;
- активізацію асоціативного мислення, фантазії та художньої уяви в ігрових і проблемних ситуаціях;
- розширення композиції як умови, що створює можливості для найповнішого виявлення творчих здібностей молодших школярів [48, с.6].

Як вважає Борис Юсов, доцільно визначити чотири типи взаємодії мистецтв:

1. Міжпредметні зв'язки в межах традиційного учбового плану (музичне мистецтво, образотворче мистецтво).
2. Сполучення предметів обов'язкового циклу з заняттями іншого виду мистецтва в позаурочний час, що розширює можливості художнього виховання.
3. Викладання окремих видів мистецтва на поліхудожній основі з залученням аналогів і стимулів з інших видів мистецтва. Це тип викладання часто поєднується з двома першими.
4. Комплексний підхід до поліхудожнього виховання школярів, який характеризується певною мірою взаємодії мистецтв за змістом і продовженням занять на кожному віковому етапі [48].

Отже, систематичне і цілеспрямоване впровадження комплексу освітніх знань, умінь і навичок може здійснюватися шляхом взаємодії мистецтв. Як засвідчують результати дослідження, на відміну від первісного синкретизму в сучасних умовах спостерігається посилення процесів синтезу мистецтв, завдяки чому формується педагогіка творчості.

Таким чином, практичні основи реалізації засобів взаємодії різних видів мистецтв в процесі естетичного розвитку дошкільників значно покращаться за умов, коли вони здійснюються на засадах культури, де мистецтво розглядається як інтегрований фактор сукупності явищ і процесів.

2.2. Організація, зміст та результати впровадження методики в констатувальний експеримент дослідження

Синтез мистецтв здійснюється на основі вивчення шедеврів світового музичного та образотворчого мистецтва, творів сучасних українських та зарубіжних авторів. Процес сприймання мистецьких творів є трикомпонентним, він передбачає ознайомлення дошкільників із мистецьким твором, його сприймання та оцінювання.

Для роботи вихователя і дітей із художньою літературою повинно бути спеціальне місце. На полицях в шафі вихователь розміщає книги, альбоми для малювання, папки із ілюстраціями, картинами, які можна використати в процесі читання художніх творів дітям.

Ознайомлення дошкільників із творами образотворчого мистецтва здебільшого відбувається на етапі вивчення нового матеріалу. У процесі роботи над мистецьким твором діти знайомляться із технікою та авторською манерою його виконання, із особливостями композиційного і колірною вирішення, особливостями використання автором засобів художньої виразності; намагаються з'ясувати думку автора, навчаються висловлювати власне судження щодо твору.

«Процес організації та проведення образотворчої діяльності потребує значної кількості матеріалів та спеціального обладнання, зокрема таких, як: прості та кольорові олівці, пастель, акварель, гуаш, фломастери, крейда, папір для малювання, розмальовки, мольберти, пластилін, глина, стеки, лекала, картон, кольоровий папір, клей, ножиці та ін. Крім того, доцільно мати зразки скульптур, репродукції картин, літературу про видатних українських та світових майстрів образотворчого мистецтва. Правильне розміщення матеріалів має викликати у дітей бажання займатися самостійною художньою діяльністю, творити, фантазувати» [37, с.50].

Прикладом завдань з образотворчого мистецтва є пропозиція до дітей дібрати кольори, які на їхній погляд, відповідають музичним образам і

настроєм; намалювати «звукові плями», які б характеризували героїв вірша, казки, прослуханого музичного твору, мультфільма та ін.

Музичні заняття мають необмежені можливості для формування музичної компетентності дошкільників, адже музика спонукає до творчої діяльності. Творча компетентність є тим засобом, що допомагає дитині відтворювати свої почуття, думки, фантазії у самостійній творчій діяльності. Діти вчаться не просто прослухати музику, але почути її, внутрішньо збагатитися, навчитися використовувати набуті знання у подальшому житті.

Для дитячої музичної діяльності необхідно мати різні види музичних та шумових інструментів, брязкалець та інших шумових іграшок, різновиди музично-дидактичних ігор, а також ілюстрації до музичних творів, портрети композиторів, наочний матеріал, який може бути використаним при слуханні музики (картини видатних художників). Доцільно вміння користування аудіо- та відеоматеріалами, Інтернетом.

Для театральної-ігрової діяльності в закладах дошкільної освіти доцільно мати різні види театрів «(настільний, пальчиковий, маріонетковий та ін.), елементи декорацій, ширми, театральну будафорію, костюми та їх елементи, наголовники, нагрудні знаки, зображення відомих казкових персонажів тощо. Більшість з цих атрибутів можна виготовити власноруч, розкриваючи у такий спосіб дітям таємниці театального кону» [37, с.51].

Сприймання творів мистецтв (літературного, музичного, образотворчого, театральної-ігрового включає два види діяльності:

1) естетичне сприймання дійсності, яке передбачає її слухове й художнє освоєння (слухання, сприймання, усвідомлення та оцінка краси різноманітних явищ та об'єктів);

2) сприймання мистецтва, що передбачає формування навичок сприймання і оцінки художнього образу у творах літературного, музичного й образотворчого мистецтва, театральної-ігрової діяльності.

В процесі дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Виявляти інтерес дітей дошкільного віку до сприймання творів літературного, музичного та образотворчого мистецтва, театральної-ігрової діяльності.

2. Виховувати у дітей емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвивати музично-художні естетичні потреби.

3. Визначити процентне співвідношення дітей із різним рівнем знань у галузі різних видів мистецтв.

У процесі науково-педагогічного пошуку важливо було з'ясувати рівні, та показники, щодо естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв.

З цією метою було організовано констатувальний експеримент, який передбачав опитування, бесіди, вивчення результатів літературної, художньої, театральної-ігрової, музично-виконавської, пісенної, та ритмічної діяльності дітей, аналіз змісту та характеру вияву їх інтересів, орієнтацій та потреб.

Експеримент за темою дослідження проходив на базі виробничої педагогічної практики в Херсонському закладі дошкільної освіти №41 комбінованого типу Херсонської міської ради.

Програмою організації констатувального експерименту охоплено дітей двох груп: «Сонечко» – експериментальна група (ЕГ), «Колосок» – контрольна група (КГ).

Перед проведенням експерименту були розроблені запитання за освітньою програмою «Дитина» для дітей від 2 до 7 років.

Система запитань розроблялася з метою активізації освітньої діяльності як індивідуальної так і групової та фронтальної.

Синтез мистецтв проявляється у різних формах: святах, розвагах, інсценізації пісень, концертів, дитячих опер-ігри, музичних казок, лялькового театру та ін.

В процесі дослідження були поставлені наступні завдання:

1. Виявляти інтерес дошкільників до діяльності в різних видах мистецтв.

2. Виховувати у дітей емоційно-ціннісне ставлення до літератури, музики, образотворчого мистецтва, театральної-ігрової діяльності.

3. Визначити процентне співвідношення дітей із різним рівнем знань у процесі естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв.

Мета цих завдань: залучати дітей до різних видів мистецької діяльності; збагачувати їхні естетичні враження та уяву, викликати емоційний відгук до вираження емоційно-образних почуттів і настроїв, що проявляються в емоційних образно-насичених діях.

Таким чином, одержавши початкові посилки в ході констатувального експерименту ми почали експериментальну частину дослідження.

На музичних заняттях у процесі експериментальної роботи дітям були запропоновані завдання.

Дослідження науковців, вихователів, психологів показують, що формувати пізнавальні вміння дошкільників можна різними шляхами. Спершу дітям пропонуються підготовчі вправи, які допомагають їм набути досвіду виконання елементарних операцій. Потім вони спостерігають, як думає вихователь, тобто мають практичний зразок моделей мислення. З рештою, самостійно роблять висновки, як краще застосувати ту чи іншу операцію у вирішенні певного творчого завдання.

Отже, проаналізувавши загальнодидактичну, психолого-педагогічну та мистецтвознавчу літературу з проблеми дослідження, можна зробити висновок, що синтез мистецтв є важливим джерелом і засобом естетичного розвитку дітей дошкільного віку. Сприймання та усвідомлення дітьми різних видів мистецтв стимулює їх розвивати свої задатки, уяву, фантазію, сприяє оволодівати культурою спілкування. У дошкільників формуються музично-художні здібності.

В нашому дослідженні організація констатувального експерименту щодо естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв включає вивчення наступних питань:

- 1) формування музично-художніх здібностей дітей засобами синтезу мистецтв;
- 2) осягнення засобів різних видів мистецтв, розвиток творчих інтересів дітей;
- 3) виявлення ступеня самостійності дошкільників у різних видах мистецької діяльності.

З метою виявлення стану естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв, а також умов, які впливають на їхнє вдосконалення, виявлено три рівні сформованості музично-художніх здібностей дошкільників у процесі музично-художньої діяльності – високий, середній, низький.

Аналіз отриманих даних на початковому етапі експерименту показав, що більшість дітей включається до музично-художньої діяльності із інтересом. Отриманні нами дані відображено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Формування музично-художніх здібностей дітей засобами синтезу мистецтв

Рівні	«Сонечко» (ЕГ)	«Колосок» (КГ)	Фіксація ступенів формування музично-художніх здібностей дітей засобами синтезу мистецтв
Високий	-	-	У дітей щодо різних видів мистецької діяльності добре розвинена здатність до вираження настроїв, почуттів яка проявляється в образно-насичених діях, емоціях і висловлюваннях.
Середній	58%	56%	Зовнішні реакції носять яскраво виражений характер по відношенню до окремих видів мистецтва.
Низький	42%	44%	Емоційні реакції на різні види мистецтва виражені слабо, що характеризуються окремими емоційними сплесками; недостатньо розвинене мовлення, пам'ять.

	100%	100%	
--	------	------	--

Чинниками формування музично-художніх здібностей дітей засобами синтезу мистецтв ми вважаємо: забезпечення взаємозв'язку літератури, музики, образотворчого мистецтва, театральної-ігрової діяльності в єдиному освітньому процесі.

Естетичний розвиток дошкільників засобами синтезу мистецтв розглядається як якісний показник творчої групової та індивідуальної активності дітей, але на сучасному етапі не всі вихователі спроможні впроваджувати різноманітні форми і методи синтезу мистецтв у практику.

З цією метою нами були проведені інтегровані заняття, на яких інтегрувалися різні види мистецтв.

«Привертають увагу рекомендації Алли Богуш щодо ефективних умов виховання правильної звукової культури мовлення в дошкільників. Із-поміж них: розвиток на різних етапах дитинства слухового і мовленнєво-рухового аналізаторів; гігієна нервової системи, охорона органів слуху, мовлення, носоглотки; розвиток фонематичного слуху; змістовність життя дітей у дошкільному закладі освіти; активна мовленнєва практика дітей; спільна робота дошкільного закладу і родини у вихованні звукової культури мовлення; правильне мовлення оточуючих. За словами вченої, вихователь повинен бути прикладом у користуванні рідною мовою, розмовляти з помірною силою голосу, повільно, чітко, виразно промовляти всі звуки у словах, робити логічні паузи, дотримуватися наголосів» [2, с. 17].

Термін «музично – мовленнєва діяльність» введена в сучасну дидактику дослідниками із дошкільного виховання Аллою Богуш, Наталією Гавриш, Тетяною Котик.

Мовленнєвий, музичний та образотворчий компоненти розвивають у дошкільників естетичні почуття і смак, музичний, художній і поетичний слух.

В процесі слухання музики формується фонематичний слух, розвивається слухова увага.

Дошкільникам пропонувалося:

- порівняти музичні звуки зі звуками навколишнього середовища (шумовими);
- розрізняти музичні інструменти на слух за тембром звучання (слухання і перегляд мультфільма «Петя і вовк»);
- сприймати та розрізнення характеру музики (весела, сумна, лагідна, велична та ін.);
- розрізняти звуковисотність;
- визначати темпи музики (швидка, повільна, помірна).

Для цього використовувалися дидактичні ігри:

Наприклад гра «Чарівна музична квіточка»

Мета: перевірити вміння дітей визначати характер, темп та динаміку музичного твору, використовувати в мовленні музичні терміни.

Обладнання: квітка із прозорими кишнями на пелюстках, у які вкладають предметні картки із зображеннями сонечка, хмарки, дощу, маленьких та великих дзвоників, метелика, літака, ракети тощо.

Методика проведення гри: музичний керівник пропонує дитині уважно прослухати музику та знайти картинку, яка відповідає характеру музики. Дитина, прослухавши музику, вибирає картинку, вкладає в кишню на пелюстці чарівної квіточки та розповідає про характер та засоби виразності музичного твору [28, с. 77].

Співи в свою чергу сприяють зміцненню м'язів артикуляційного апарату, розвитку почуття ритму, формуванню мовленнєвого дихання, слухової уваги.

В процесі співу зміцнюються м'язи артикуляційного апарату. В процесі розвитку почуття ритму та слухової уваги відіграє спів без музичного супроводу.

Прикладами можуть служити наступні ігри-вправи:

Вправа «Веселий концерт» (спів в ансамблі).

Мета: перевірити вміння дітей співати в ансамблі: разом з усіма починати й закінчувати пісню, співати помірно-голосно й тихо та в різних темпах.

Методика проведення вправи. Педагог пропонує невеликій групі дітей виконати знайому пісню із супроводом чи без нього.

Гра «Гра-опера» (пісенна творчість).

Мета: перевірити здібності дітей щодо вокальної імпровізації, звуконаслідування.

Методика проведення гри. Музичний керівник співає запитання, дитина повинна проспівати відповідь, або педагог співає початок музичної фрази, а дитина повинна придумати її закінчення, проспівати як пташка, як тваринка, як машина тощо [28, с. 81 – 82].

Музично-ритмічні рухи розвивають у дітей загальну та дрібну моторику, що є одним із важливих засобів активізації та корекції мовленнєвого розвитку дошкільника.

Вправа «Штрихи в музиці» (виконання основних видів рухів).

Мета: перевірити вміння дітей виконувати основні види рухів, змінювати рухи зі зміною музичного супроводу.

Методика проведення вправи. Діти рухаються по колу під музику. Під час «легато» – йдуть по колу, під час «стакато» – роблять підскоки на двох ногах із просуванням уперед. Під час зміни темпу змінюється характер руху. Із прискоренням діти переходять на біг, з уповільненням – йдуть приставним кроком уперед. Музичний супровід і відповідні до нього рухи можна змінювати. [28, с. 83].

Гра «Котилася торба» Виконання танцювальних рухів, пластичне інтонування.

Мета: перевірити вміння дітей виконувати танцювальні рухи: крок польки; змінний крок; приставний крок із присіданням, крок із притупуванням; боковий галоп, бігунець, колупалочка тощо; вміння відтворювати характер танцю, ритмічний малюнок.

Обладнання: невелика яскрава торбинка.

Методика проведення гри. Діти стоять по колу та передають торбинку зі словами:

Котилася торба

З високого горба.

Кому торба попаде,

Той таночок заведе.

Дитина, у якої залишилася торбинка, виходить у середину кола та виконує під музичний супровід знайомі танцювальні рухи [28, с.84].

Музичні ігри сприяють реалізації дидактичних завдань як музичного так і мовленнєвого розвитку дошкільника.

Доцільно використовувати ігри-діалоги, які допомагають дошкільникам відтворювати характери героїв книг, або іграшок, за допомогою чого удосконалюється інтонаційна виразність.

Гра на музичних та шумових інструментах розвиває у дітей почуття ритму, тембру, динаміки, слухову увагу.

Прикладом є гра «Відгадай, на чому граю» (розрізнення на слух звучання музичних інструментів у виконанні дорослих та в записі).

Мета: виявити здібності дітей у розрізненні на слух за тембром звучання музичних інструментів (цимбали, металофон, ксилофон, бубон, барабан, музичний трикутник, маракаси, ложки).

Обладнання: магнітофон, аудіозапис звучання музичних інструментів. Методика проведення гри. Педагог за ширмою грає на інструменті, після програвання дитина називає, на якому інструменті грав дорослий. Потім педагог включає запис звучання різних інструментів, а дитині необхідно відгадати, на якому музичному інструменті грає музикант [28, с.73].

Корисними виступають логоритмічні заняття, складовими яких артикуляційна гімнастика, скоромовки, фонопедичні вправи, музичні ігри та ін.

В процесі театральної-ігрової діяльності дошкільники вчаться сприймати і поважати чужу думку, фантазувати, уявляти, спілкуватися з оточуючими. Ефективність музичних занять відразу зростає, якщо з цікавими завданнями з'являються герої літературних творів, мультфільмів, кінофільмів тощо.

Співпраця музичного керівника і вихователя реалізується при активній музично-художній діяльності й включає таку професійно-особистісну якість, як режисерство.

Ми поділяємо думку з Оленою Половіною про те, що «аналіз сучасної освітньої практики свідчить, що серед вихователів поширені стереотипні погляди на розвиток музичних здібностей дітей. Вони звикли перекладати відповідальність за організацію та результати музичного виховання на музичного керівника. Невтішна ситуація й в організації образотворчої діяльності. Вихователі перетворюють заняття на міні-копію шкільного уроку та вимагають, аби діти застосовували певні матеріали, чітко відтворювали запропоновані зразки тощо.

Авторитарний підхід не сприятиме розвитку ані образотворчих, ані музичних здібностей дитини. Репродуктивний характер організації мистецької освіти слід замінити на креативний, який має базуватися на синкретичних особливостях мистецтва, творчості вихователя та його орієнтації на сучасні інтегровані форми роботи з дітьми» [35, с.15].

Недостатня розробленість питання інтегрованого підходу щодо естетичного розвитку дітей засобами синтезу мистецтв у закладах дошкільної освіти робить обґрунтованим звертання до сучасної науковців психології та педагогіки, у яких накопичений значний досвід у цьому плані.

«Основою інтегративних технологій є компаративний аналіз (від лат. *comparativus* – «порівняльний») – метод порівняння, який набув поширення в лінгвістиці, застосовується під час вивчення споріднених мовних елементів, виявлення кореляцій мовленнєвих одиниць. Розрізняють одномовний і

полімовний (переважно двомовний) компаративний аналіз, а також синхронічний» [53, с.78].

Для повноцінного опанування літературного, музичного, образотворчого та театраль-но-ігрового мистецтва потрібно вдосконалювати освітній процес, адже від його ефективності залежить якість естетичного розвитку дітей дошкільного віку. Для цього необхідним постає визначити основні структурні елементи:

- когнітивні (формування словникового запасу щодо різних видів мистецтв);
- перцептивні (набуття умінь та навичок сприймання творів різних видів мистецтв);
- аксіологічні (вміння оцінювати твори мистецтва, свою діяльність);
- креативно-праксіологічні (набування естетичного досвіду).

Людмила Масол констатує «Дидактичний інструментарій інтегративних художньо-педагогічних технологій ґрунтується на таких методах (і відповідних прийомах):

- порівняння – встановлювання подібності й відмінності між різними художніми явищами;
- аналогії – пошуку часткової схожості між творами мистецтва;
- емоційно-образних асоціацій, що мають різну природу.

Теоретичне обґрунтування художньо-інтегративних технологій дало нам змогу умовно поділити їх на три групи за одним провідним інтегратором або кількома визначальними.

В художньо-педагогічних технологіях науковці виділили наступні види інтеграції:

- світоглядний або тематичний вид інтеграції, що здійснюється в межах певних спільних для різних видів мистецтв тем, пов'язаних із відображенням різних аспектів життя;
- естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції, що передбачає опанування споріднених для різних видів мистецтва понять і категорій – естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо;

- комплексний вид інтеграції, що передбачає одночасне поєднання кількох провідних інтеграторів із двох попередніх груп або ще й із додаванням до них інших» [53].

Отже, синтез мистецтв реалізується за допомогою творчих завдань інтегративного типу, що активізують сенсорні емоційно-образні асоціації дітей в процесі музично-художньої діяльності.

Ефективно себе зарекомендувала група методів:

«Художній (або творчий) метод — це сукупність принципів ідейно-художнього пізнання та образного відтворення світу. Саме поняття «метод» означає спосіб пізнання, поняття художнього методу — спосіб образного пізнання дійсності.

Кожний художній метод (за винятком хіба що модернізму) має відповідний літературний напрям — це конкретно-часовий визначник художнього методу. Адже метод як шлях художнього пізнання не обмежений часовими та географічними рамками, хоч і є історично зумовленим» [55].

Метод створення спеціальні ситуації: «занурення» у певне музично-естетичне середовище дозволяє через систему переживань, закладених в образному змісті творів, створювати певну атмосферу на музичному занятті. Прослуховування CD і відеозаписів сприяє освоєнню музичної культури різних епох, стилів і напрямків.

Метод організації творчої діяльності: свята і розваги, творчі зустрічі з авторами пісень допомагають створювати сприятливі умови для реалізації й закріплення придбаних навичок на публіці.

Метод стимулювання спостерігаються у процесі розучування пісень, слухання музики, ритмічних вправ, освоєнні театральних прийомів і систематичному застосуванні імпровізацій.

За підсумками результатів повторної перевірки ми можемо впевнено підтвердити доцільність і ефективність проведення формувального експерименту. Кількісний аналіз проведеної роботи показав, що в ЕГ процент навчання підвищився. Кількість дітей, чії знання відповідають середньому

рівню на 3 %. Водночас дошкільників, що мають знання на низькому рівні стало менше на 3%. У порівнянні з дітьми КГ подібної динаміки не спостерігалось. Кількість дітей, чиї знання відповідали високому рівню залишилися незмінними, як і кількість дітей, що мали показники низького рівня.

Таблиця 2.2.

Формування музично-художніх здібностей дітей засобами синтезу мистецтв
Результати повторної перевірки етапу дослідження

Рівні	«Сонечко» (ЕГ)	«Колосок» (КГ)
Високий	-	-
Середній	61%	56%
Низький	39%	44%

Як бачимо проведена робота в експериментальній групі дала більш позитивні результати, щодо формування музично-художніх здібностей дітей засобами синтезу мистецтв

Отже, інтегровані заняття, фахова компетентність музичного керівника і вихователя, що реалізується при активній музично-художній діяльності й включає таку професійно-особистісну якість як режисерство, в процесі освітнього спілкування з дітьми надає змогу узгодити матеріал програми з конкретними умовами роботи, формувати музично-художні здібностей дошкільників.

Музично-художня творча активність дітей проявляється через поглиблення й розвиток теоретичного й практичного матеріалу, через створення сприятливого середовища, що спрямована на розвиток естетичного й художнього смаку. Отримані нами дані відображено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Осягнення засобів різних видів мистецтв, розвиток творчих інтересів дітей

Рівні	«Сонечко»	«Колосок»	Фіксація ступені осягнення засобів різних видів мистецтв, розвиток
-------	-----------	-----------	--

	(ЕГ)	(КГ)	творчих інтересів дітей
Високий	-	-	Високо розвинена здатність до вираження емоційно-образних почуттів і настроїв, яка проявляється в різних видах мистецтв. Дитина розуміє засоби мистецької виразності в різних видах мистецтва, вміє оцінити як власну діяльність, так і діяльність однолітків.
Середній	49%	50 %	Зовнішні реакції яскраво виражені по відношенню до окремих видів музично-художньої діяльності. Діти не завжди вміють оцінити власну діяльність та діяльність одноліток.
Низький	51%	50 %	Діти не завжди емоційно відгукуються на події, що відбуваються на занятті, проявляють байдужість, але висловлюються позитивно.
	100%	100%	

Осягнення засобів різних видів мистецтв, розвиток творчих інтересів дітей потребує спеціальних умов, а саме: використання сучасних освітніх технологій, Інтернет ресурсів. На інтегрованих музичних заняттях при виконанні різних видів діяльності формується комплекс музично-художніх здібностей.

Вихователь і музичний керівник на інтегрованих заняттях наполягають на необхідності розвивати у дітей самостійність, здатність до нестандартного мислення, а також бути активними як в групі так і в індивідуальній діяльності. Елементи творчої активності в дошкільному віці проявляються у найпростіших формах, а розвиток самостійної діяльності є психічною основою для її прояву.

В період дошкільного дитинства у грі, як провідної діяльності дітей, зароджуються творчі елементи, в якій дитина починає поступово відступати від зразків дій, що запрограмовані дорослим. Діти починають вносити в гру свої правила, уяву, фантазію і випробують власні варіанти ігрової діяльності.

Пропонуються наступні ігри:

«Заграй, як я».

Ігровий матеріал: бубон, маракаси, металофон, музичний молоточок, дерев'яні кубики.

Хід гри: Музичний керівник або вихователь пропонує дітям послухати, а потім повторити ритмічний рисунок, що складається із п'яти семи звуків, зіграних на кожному з перерахованих вище інструментів. Потім діти за власним бажанням обирають інструменти і працюють в парах.

«Робимо хутко, разом». (Одночасний уклін, оплески в долоні, притупи та ін.).

За командою, під музику, групі дається час, за який діти повинні зібратися і з зупинкою музики одночасно плеснути в долоні. За командою діти розходяться по кімнаті або залу й знову по команді виконати наступне завдання.

«Диригенти».

За сприйманням динаміки звуку відкривати й закривати долоні. Якщо звукоряд рухається до гори, діти піднімають руки догори, якщо звукоряд рухається донизу, діти опускають руки донизу.

Вправи для розвитку творчої уяви дитини.

1. Великий палець правої руки торкається середини долоні лівої і навпаки під повільну чітку музику (можна використовувати вірші, прискорювати музику).

Пластичні етюди для рук.

Вихователь виразно читає, діти під акомпанемент музики виконують дії за текстом:

- Подув вітерець і з дерев опало листя. Почався дощик. Спочатку він був спокійним, а потім став сильним.
- Із неба посміхнулися сніжинки, вони весело кружляли і тихенько, одна за одною вкривали землю.
- Дітям подобався м'якенький, срібний сніжок. Вони раділи і гралися в сніжки».

- Незабаром засіяло сонечко і на дахах домів заплакали бурульки. Побігли весняні струмочки.

Таблиця 2.4.

Осягнення засобів різних видів мистецтв, розвиток творчих інтересів дітей
Результати повторної перевірки етапу дослідження

Рівні	«Сонечко» (ЕГ)	«Колосок» (КГ)
Високий	-	-
Середній	52%	49%
Низький	48%	51%

За підсумками результатів повторної перевірки ми можемо підтвердити доцільність і ефективність проведення формувального експерименту. Кількісний аналіз проведеної роботи показав, що в ЕГ процент навчання підвищився. Кількість дітей, чиї знання відповідають середньому рівню на 3 %. Водночас дошкільників, що мають знання на низькому рівні стало менше на 3%. У порівнянні з дітьми КГ подібної динаміки не спостерігалось. Кількість дітей, чиї знання відповідали високому рівню залишилися незмінними, кількість дітей, що мали показники середнього рівня підвищилися на 1%, а кількість дітей з показниками низького рівня підвищився на 1%.

Отже, осягнення засобів різних видів мистецтв, розвиток творчих інтересів дітей передбачає розвиток естетичної активності, яка виявляється у прояві запитів та інтересів, виборі ідеалів і визначенні життєвих цінностей.

Стан організації життєдіяльності дітей може бути комплексним, тематичним та вибіркоким.

Комплексний стан передбачає вивчення стану життєдіяльності дошкільників за всіма сферами та лініями розвитку, що дає змогу всебічно проаналізувати стан роботи, зробити об'єктивні висновки.

Тематичний стан, як найбільш поширена форма, надає змогу визначити результативність музично-художньої діяльності педагогів і

музичних керівників, а також проаналізувати зміст, методи і прийоми роботи з дітьми дошкільного віку.

Вибірковий стан надає можливість перевірити попередні пропозиції і продумати нові.

Постає питання виявлення стану самостійності дошкільників у різних видах мистецької діяльності, що відображено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5.

Виявлення ступеня самостійності дошкільників
у різних видах мистецької діяльності

Рівні	«Сонечко» (ЕГ)	«Колосок» (КГ)	Виявлення ступеня самостійності в театральній-ігровій діяльності
Високий	-	-	Дитина емоційно відгукується на події, що відбуваються, висловлює власну думку, емоційно відтворює образи, вміє співпереживати. Самостійно виконує творчі завдання, пропонує власні варіанти виконання.
Середній	37 %	38%	У процесі самостійної діяльності у дітей спостерігається спроба до самостійного виконання завдання. Дошкільники емоційно відгукується на події, що відбуваються, мають свою думку, вміють емоційно передавати музично-художні образи.
Низький	63%	62%	У дітей відсутнє прагнення до самостійного виконання завдання. У них бракує мовленнєвого досвіду. Вони не вносять елементів творчості в практичні завдання, вправи, етюди.
	100%	100%	

У результаті організації констатувального експерименту уточнено, що виявлення ступеня самостійності дошкільників у різних видах мистецької діяльності свідчить про нерозвиненість зацікавленості і бажання дітей займатися музично-художньою діяльністю самостійно.

За відсутністю необхідних умінь та навичок діти показують низький рівень знань. Дошкільники середнього рівня виявлення ступеня самостійності дошкільників у різних видах мистецької діяльності виявляють зацікавленість до музично-художньої діяльності, і хоча діти ще не мають навичок самостійної комплексної діяльності, на заняттях вони прагнуть вчитися і літературному, і музичному, і образотворчому, і театральномі-ігровому мистецтву. Нажаль, дітей дошкільного віку з високим рівнем виявлення ступеня самостійності дошкільників у різних видах мистецької діяльності на даному етапі немає.

Таблиця 2.6.

Виявлення ступеня самостійності дошкільників
у різних видах мистецької діяльності
Результати повторної перевірки етапу дослідження

Рівні	«Сонечко» (ЕГ)	«Колосок» (КГ)
Високий	-	-
Середній	40%	38%
Низький	60%	62%

За підсумками результатів повторної перевірки ми можемо впевнено підтвердити доцільність і ефективність проведення формувального експерименту. Кількісний аналіз проведеної роботи показав, що в ЕГ процент навчання підвищився. Кількість дітей, чиї знання відповідають середньому рівню на 3 %. Водночас дошкільників, що мають знання на низькому рівні стало менше на 3%. У порівнянні з дітьми КГ подібної динаміки не спостерігалось.

На основі організації констатувального експерименту ми дійшли висновку, що сучасний рівень естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами мистецтв потребує пошуку і застосування ефективних форм і методів освітнього процесу.

2.3. Методичні рекомендації щодо музичного розвитку дошкільників засобами синтезу мистецтв

Організація освітньої роботи в закладах дошкільної освіти здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти, Концепції Національно-патріотичного виховання дітей та молоді, інших нормативно-правових актів.

Синтез мистецтв – це світ, що оточує дітей, розвиває їхній потенціал спонукає до активного пізнання навколишнього світу.

Естетичне виховання дошкільників засобами синтезу мистецтв розвиває у дітей мовлення, мислення, творчу уяву.

«На заняттях із зображувальної діяльності розвивається мовлення дітей: засвоєння назв форм, кольорів та їх відтінків, просторових позначень сприяє збагаченню словника; висловлювання в процесі спостережень за предметами та явищами, при обстеженні предметів, а також при розгляданні ілюстрацій, репродукцій картин художників позитивно впливають на розширення словникового запасу та формування зв'язного мовлення. Використання образних порівнянь, віршів для естетичної характеристики предметів сприяє розвитку виразного мовлення» [40].

Акцентуємо увагу на тому, що до ефективних засобів розвитку творчих здібностей дошкільників засобами синтезу мистецтв належать:

- урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- розвиток у дітей мовленнєвого запасу;
- інтеграція різних видів діяльності дітей;

На сучасному етапі перехід до інтегрованого освітнього процесу є серйозним питанням сьогодення, що обумовлено перебудовою дошкільної освіти.

- форма проведення інтегрованого заняття нестандартна.
- використання різних видів діяльності протягом заняття, свят і розваг, надає змогу підтримувати увагу дітей більш довгий час;

- інтеграція в освітньому процесі надає можливість і дітям, і педагогу розкритися для самовираження в літературному, музичному, образотворчому, театральній-ігровому та інших видах мистецтв.

Завданням сучасної музичної педагогіки є вміння музичного керівника і вихователя уявляти, творчо і вільно імпровізувати на літературному, музичному, образотворчому, театральній-ігровому та хореографічному матеріалі. Це є платформою для того, щоб зацікавити дітей різними видами мистецтв.

У творчому процесі у дошкільників :

- розвивається музичний, ритмічний, тембровий, мелодичний, гармонічний слух;
- формується здатність емоційно відгукуватися на виразально-зображувальні засоби творів мистецтва;
- формуються уміння визначати, розкривати і застосовувати зв'язки між змістом творів і засобами його виразності;
- виховується прагнення до творчості;
- розвиваються артистичні здібності, знімається закріпачення.

Акцентуємо увагу на якісно новий рівень синтезу знань дітей – це інтегровані заняття.

«Мета інтегрованих занять:

- активізація пізнавальної активності дошкільників;
- формування у дитини цілісної картини світу;
- створення оптимальних умов для розвитку активних мовленнєвих операцій кожної дитини;
- отримання якісної дошкільної освіти» [52].

Інтегровані заняття – це форма освітнього процесу, що об'єднує змістові блоки знань із різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає змогу пізнавати їм певне явище з різних сторін, досягати цілісності знань дітей.

Результатом системного впровадження таких занять у ЗДО є формування системного мислення дошкільників, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання (за словами Н.В. Гавриш).

«Інтегрований підхід до дошкільної освіти полягає в:

- реалізації як пріоритетних цілей і завдань виховання і розвитку особистості на основі формування цілісних уявлень про довкілля;
- здійсненні не тільки змістовних, а й формальних цілей і завдань виховання і розвитку;
- посиленні зв'язків компонентів змісту різних розділів освітньої комплексної або парціальної програми (міжвидова інтеграція) і всередині розділів (внутрішньовидова інтеграція);
- взаємодії методів і прийомів виховання і навчання (методична інтеграція);
- синтезі видів дитячої діяльності;
- упровадженні інтегрованих форм організації навчання: інтегрованих занять, циклів занять, освітніх ситуацій, освітніх подорожей, тематичних днів, проектної навчальної діяльності тощо, що мають складну структуру [52].

Ольга Просіна констатує: «Взаємодія мистецтв – явище соціально-історичне, яке відображає складні процеси розвитку культури людського суспільства, усіх форм суспільної свідомості, їх зв'язків і взаємостосунків, багатогранності видів людської практики, специфічних закономірностей художньої діяльності.

Взаємодія мистецтв – це проста форма контакту, характерна участю два або декількох видів, серед яких можуть бути види як пластичних, так і музичних мистецтв (живопис і прикладні мистецтва, сценічні, – з художнім і музичним оздобленням і т. д.).

Синтез мистецтв існував завжди у двох формах:

Перша форма (просторові мистецтва)	Архітектура, скульптура. декоративне мистецтво, монументальний живопис, дизайн ландшафтів та інтер'єрів. Поєднуються різні образотворчі мистецтва. Приклади: палацові комплекси (Версаль Франції, Петергоф
---------------------------------------	--

	у Росії, Алупкінський Воронцовський палац в Україні та інші), садово-паркове мистецтво (Гайд-парк у Лондоні, «Софіївка» в Умані та ін.)
Друга форма (просторові й часові мистецтва)	Музика, хореографія, театр, кіно, цирк, телебачення та ін.

Головною метою впливу мистецтва є не збільшення наших знань про особливості об'єктивного світу, хоча пізнавальна функція і притаманна мистецтву, здатність здійснювати комплексний вплив на різні сфери психічної діяльності, формуючи в особистості почуття, розум, волю. Жодне мистецтво не здатне цілісно і всебічно відобразити дійсність. Оскільки вони сприймаються п'ятьма органами почуттів. Кожен вид мистецтва володіє специфічними виразними засобами і можливостями впливу на особистість» [38].

Отже, методичні рекомендації щодо музичного розвитку дошкільників засобами синтезу мистецтв, допоможуть вихователям і музичним керівникам формувати естетичне переживання і стимулювати потребу в естетичній діяльності.

Ми поділяємо думку із науковцями і вважаємо, що буде доцільним:

Перша молодша група «Крихітки» (третій рік життя):

- використовувати різні техніки малювання: пальчиками, долонями, крейдою, фарбами, олівцями та ін.
- вчити елементарних способів створення зображення на папері (плями, краплі, лінії та ін.)
- створити умови для інтегрування (література, музика, малювання, театр, гра);
- використовувати показ різних видів театрів (ляльковий, картонажний, тіньовий, театр іграшок, фланелеграф).

Друга молодша група «Малята» (четвертий рік життя):

- розширювати словниковий запас, розвивати діалогічне мовлення, інтонаційну виразність мовлення, уяву, образне мислення;
- розповідати вихованцям знайомі та нові художні твори за допомогою різних видів мистецтв;
- демонструвати діафільми за змістом знайомих художніх творів, організовувати ігри в кінотеатр, залучати дітей до інсценування знайомих віршів, оповідань, казок у різних ситуаціях (на заняттях та поза ними);
- створювати умови для виникнення ігор за змістом відомих творів дитячої художньої літератури та фольклору;
- сприяти виникненню піднесеного емоційного стану в процесі показу різних видів театрів (ляльковий, тіньовий, фланелеграф, картонажний, настільний іграшковий, магнітний, пальчиковий та ін.), спонукаючи дітей висловлювати свої думки та показувати окремі дії.

Середня група «Чомусики» (п'ятий рік життя):

- удосконалювати навички дітей з малювання, з ліплення, роботи з папером;
- розвивати вміння сприймати музичні твори;
- продовжувати показувати дітям різні види театрів, діафільми, кінофільми як за змістом знайомих творів, так і нові;
- продовжувати вчити дітей інсценізувати окремі сценки за змістом знайомих художніх творів, інсценізувати зміст казок, читати знайомі віршовані твори за ролями. Розвивати інтерес до драматичних ігор, інсценівок, театралізацій, бажання виконувати окремі ролі;
- формувати елементарні навички володіння мовою жестів;
- учити імітувати рухи людей, тварин (персонажів ігор-драматизацій).

Старша група «Фантазери-мрійники» (шостий рік життя):

- стимулювати осмислення дітьми музично-художнього образу;
- формувати естетичне ставлення до творів образотворчого мистецтва;
- залучати дітей до показу вистав, самостійних ігор;

- спонукати до інсценування змісту знайомих казок, оповідань, виготовлення атрибутів та декорацій до них.
- вчити за власним бажанням розігрувати інсценівки за змістом знайомих літературних творів та усної народної творчості;
- вчити передавати відповідними рухами дії людей, характерні професійні рухи музиканта, художника, диригента та ін.;
- закріплювати вміння інтонаційно передавати емоційний стан персонажів гри-драматизації, голосом відтворювати почуття радості, суму, прикраси, тривоги;
- вчити новим способам водіння ляльок (тіньового театру, театру ляльок з рухливими ніжками, театру п'яти пальців, театру бі-ба-бо);
- розвивати вміння імпровізувати, підтримувати винахідливість, бажання щоразу по-новому розігрувати казки або інші твори за певним сюжетом.

Підготовча до школи група «Дослідники» (сьомий рік життя):

- удосконалювати інтонаційну виразність діалогічного мовлення. підтримувати у дітей вигадку, фантазію;
- збагачувати мову виконавців образними висловами, розвивати пам'ять, художні, естетичні смаки та вподобання.
- спонукати до самостійного складання та інсценування казок як форми художнього відображення життя;
- залучати дошкільників до участі в театралізованих виставах, інсценівках, до показу діафільмів, до участі в дитячих драматичних гуртках;
- вчити обговорювати проведені вистави і інсценівки;
- стимулювати дитячу творчість, своєрідність відтворення ігрових образів.
- передавати людські емоції;
- підтримувати творче відтворення різноманітних імітаційних рухів та емоційних станів персонажів ігор-драматизацій;
- допомагати оволодівати способами водіння ляльок у театрах різних видів;

- удосконалювати вміння розігрувати постановки, творчо ставитись до самостійного створення та добору необхідної атрибутики для конкретних образів, розміщення декорацій та реквізиту.

Вважаємо, що якість дошкільної освіти може бути досягнута спільними зусиллями директора, методиста, вихователя, музичного керівника та батьків, діяльність яких націлена на забезпечення якості потенціалу та процесу реалізації мети дошкільної освіти, досягнення її якісних результатів.

Використовуючи методичні рекомендації, директор, методист, педагоги, музичний керівник та батьки дітей дошкільного віку зможуть успішно формувати особистість дитини, забезпечивши їй комфортне, інтелектуально та емоційне насичене життя у період дошкільного дитинства.

ВИСНОВКИ

Аналіз загальнодидактичної, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з даної теми дослідження дав підстави зробити наступні висновки:

1. Розкрита сутність понять «естетичний розвиток», «інтегроване заняття», «синтез мистецтв» у сучасній педагогіці.

Естетичний розвиток – це процес і результат розвитку здібностей бачити красу навколишнього світу, мистецтва і створювати її.

Завданням музично-естетичного розвитку дітей дошкільного віку виступає: елементарна компетентність у музичному, образотворчому, хореографічному, театральному-ігровому та інших видах мистецтв, а також активізація музично-практичної діяльності виконавства, за допомогою якої розвивається позитивне емоційно-ціннісне ставлення до світу взагалі;

Інтегроване заняття – це форма освітньої роботи з дітьми, де відбувається органічне поєднання їх знань, умінь і навичок з інших навчальних предметів, розділів програми (освітніх ліній) навколо однієї теми, що дає змогу з різних сторін пізнати якесь явище, об'єкт, поняття і сприяє досягненню цілісності знань дошкільників. Результатом системного впровадження таких занять у ЗДО є формування системного мислення дошкільників, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання (Наталія Гавриш).

Синтез мистецтв – це органічне з'єднання різних мистецтв або видів мистецтва в художнє ціле, яке естетично організовує матеріальне і духовне середовище буття людини.

2. Розглянуті ідеї науковців та практиків щодо інтегрованого підходу в освіті як форми організації естетичного розвитку дітей дошкільного віку.

Визначено, що в контексті інтегрованого навчання відбувається формування поліхудожніх умінь та якостей, а саме здатність до порівняння мови різних видів мистецтва, відтворення різних явищ через літературні і

музичні інтонації, малюнок, рух, жест, «оживлення» творів образотворчого мистецтва, візуалізація музики, театральної-ігрової діяльності. Формування кожного з вищезазначених мистецьких умінь потребує особливого фахового педагогічного підходу.

3. З'ясовані практичні основи реалізації засобів взаємодії різних видів мистецтв в процесі естетичного розвитку дошкільників.

Як засвідчують результати дослідження, на відміну від первісного синкретизму в сучасних умовах спостерігається посилення процесів синтезу мистецтв, завдяки чому формується педагогіка творчості.

Таким чином, практичні основи реалізації засобів взаємодії різних видів мистецтв в процесі естетичного розвитку дошкільників значно покращаться за умов, коли вони здійснюються на засадах культури, де мистецтво розглядається як інтегрований фактор сукупності явищ і процесів.

4. Обґрунтовано результати впровадження методики в констатувальний експеримент дослідження та розроблено методичні рекомендації щодо естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв.

Отже, нами визначено, що синтез мистецтв реалізується за допомогою творчих завдань інтегративного типу, які активізують сенсорні емоційно-образні асоціації дітей в процесі музично-художньої діяльності.

Ефективно себе зарекомендувала група методів:

«Художній (або творчий) метод — це сукупність принципів ідейно-художнього пізнання та образного відтворення світу.

Метод створення спеціальних ситуацій: «занурення» у певне музично-художнє середовище, що дозволяє через систему переживань, закладених в образному змісті творів, створювати певну атмосферу на заняттях естетичного напрямку.

Метод організації творчої діяльності, в якій діти найбільш розкриваються – це свята і розваги, творчі зустрічі з авторами пісень, що

допомагає створювати сприятливі умови для реалізації й закріплення придбаних навичок на публіці.

Метод стимулювання спостерігається у процесі слухання літературних творів і музики, малюванні, ліпленні, розучуванні пісень, , ритмічних вправ, освоєнні театральних прийомів і систематичному застосуванні імпровізацій.

На основі організації констатувального експерименту ми дійшли висновку, що сучасний рівень естетичного розвитку дітей дошкільного віку засобами мистецтв потребує пошуку і застосування ефективних форм і методів освітнього процесу. Ми поділяємо думку з науковцями і практиками про те, що перехід до інтегрованого освітнього процесу є серйозним питанням сьогодення, що обумовлено перебудовою дошкільної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми і є одним із перспективних напрямків даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієв Ю. Б. Видатний організатор і діяч музично-педагогічної науки / Ю. Б. Алієв. - 2002. - С. 43-51.
2. Алла Михайлівна Богуш – вчений-педагог, академік НАПН України : біобібліогр. покажч. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Доркену А. М., Лога Т. В., Щочкіна І. М. ; наук. ред. Рогова П. І. ; бібліогр. ред. Доркену А. М. ; літ. ред. Деревянко Т. М.]. – 3-тє вид., доповн. та переробл. – Київ : [б. в.], 2014. – 187 с. – (Серія „Академіки НАПН України” ; вип. 23).
3. Ананьев Б. Г. Познавательные потребности и интересы / Б. Г. Ананьев. – Л., 2002. – 243 с.
4. Андрієвський Б.М. Взаємодії художньо-виразної мови музики та живопису в естетичному вихованні молодших школярів /Андрієвський Б.М. // Пед. науки. Зб. наук. праць ХДУ. Вип. 26. – Херсон, 2002. – С. 229-232.
5. Андрієвський Б.М. Естетичний розвиток молодших школярів засобами синтезу мистецтв: Монографія./ Б.М.Андрієвський, Т.М. Голінська – Херсон: Айлант, 2007. – 184 с.
6. Богуш А. М. Моленнево-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч.-метод. посіб. / А. М. Богуш, Н. І Луцан. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. – 256 с.
7. Бондаренко А. К. Словесные игры в детском саду : пособие для воспитателя дет. сада / А. К. Бондаренко – М. : Просвещение, 1977. – 94 с.
8. Ветлугина Н.А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошкольная педагогика и психология». /Н.А. Ветлугина, А.В.Кенеман. – М.: Просвещение, 1983. – 255 с.

9. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников: [сб. науч. ст.] / под ред. проф. Г. П. Шевченко и проф. Б. П. Юсова. — Луганск : ЛППИ, 1990. — 180 с.
10. Гавриш Н. В. Навчання розповіді за картинами. Активізація розумової та мовленнєвої діяльності дошкільнят / Наталія Василівна Гавриш // Дошкільнє виховання. — 2010. — №1. — С. 7–9.
11. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Н. В. Гавриш. — Донецьк : Лебідь, 2001. — 218 с.
12. Галанов А.С. Психическое и физическое развитие ребенка от 3 до 5 лет: Пособие для работников дошкольных образовательных учреждений и родителей. / А.С. Галанов. — М.: АРКТИ, 2001. — 95 с.
13. Гальтон Фрэнсис. Наследственность таланта: Законы и последствия: Пер. с англ. / Френсис Гальтон. — М.: Мысль, 1996. — 272 с.
14. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко — К.: Лебідь, 1997. — 376 с.
15. Дубровина М. Готовність до школи / За редакцією М. Дубровиної К., 2005. — 289 с.
16. Закон України "Про освіту" - Законодавство України - Верховна Рада [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2145-19
17. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за 341 заг. ред. проф. О.Л.Кононко. — Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2016 — 243 с.
18. Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» [Електронний ресурс] / МОН України. — Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/51660/>
19. Квасилівський ЗДО (ясла-садок) :Інтегроване заняття як [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ...leleka.rv.ua > integrovane-zanyattuua-yak-osn...
20. Киселева И. Е. Педагогические условия становления социокультурного опыта ребенка — дошкольника в театральной деятельности : дис.

- ...канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования» / И. Е. Киселева. – Ростов-на-Дону, 2005. – 192 с.
21. Кіреєва О. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей старшого дошкільного віку та її використання для розвитку зв'язного мовлення. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О.Л.Кононко. – Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2016 – 243 с.
22. Климова Е.П. «Художественно-эстетическое развитие дошкольников. Интегрированные занятия» Волгоград. 2007. - 77 с.
23. Козлова С.А. Дошкільна педагогіка: Учеб. посібник для студ. сред. пед. учеб. закладів. / С.А. Козлова, Т.А. Куликова - М.: Видавничий центр «Академія», 2002. - 416 с.
24. Колосок В.И. Исследование психологических механизмов чувства тембра как эмоциональной музыкальной способности // Психология одаренности: проблемы, структура, показатели / Сб. статей. Украинский центр творчества детей и юношества, 1996. / В.И. Колосок. – С. 75-78.
25. Коновець С.В. Естетичні та етичні засади оптимізації професійної діяльності викладачів образотворчого мистецтва вищих навчальних закладів : посібник / С.В. Коновець. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. —148 с.
26. Крутій Катерина. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або Що треба знати про інтеграцію / Катерина Крутій // «Дошкільне виховання», 2018, №7, С.3.
27. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько – Харків: «ОВС», 2002. – 400 с.
28. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів / Упор. І. А. Романюк. - Тернопіль: Мандрівець, 2007. - 104 с.

- 29.Музично-естетична освіта і виховання в закладах освіти області у 2019–2020 навчальному році : інструктивно-методичний лист / Укл. Т. В. Кібалова. – Миколаїв : ОППО, 2019. – 52 с.
- 30.Науменко С.І. Музично-естетичне виховання дошкільнят: Програма та метод. рекомендації / Творча спілка вчителів України./ С.І. Науменко. – К.: Магістр-S, 1996. – 96 с.
- 31.Науменко С.І. Основи вікової музичної психології. Ч. 1./ С.І. Науменко. – К.: УЦТДЮ, 1995. – 103 с.
- 32.Никитин Б.П. Ступеньки творчества, или Развивающие игры – 3-е изд., доп./ Б.П. Никитин. – М.: Просвещение, 1991. – 160 с.
- 33.Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. / укладачі: В.Яременко, О. Сліпушко; МОУ України, – К.: «Аконіт», 2007. – Т.2. – 928 с.
- 34.Подмазин С. И. Личностно ориентированное образование / С. И. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
- 35.Половіна О. «Мистецька освіта дошкільників: не відтворювати, а творити», «Вихователь-методист дошкільного закладу» №1/2019.С.15.
- 36.Полякова Т. В. Развитие креативности дошкольника методом ТРВЗ / Т. В. Полякова // Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації. – Вип. 3. – Кривий Ріг : КПУ, 2013. – С. 25-28.
- 37.Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку “Радість творчості” / Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик. — Тернопіль: Мандрівець, 2013. — 72 с.
- 38.Просіна О. Розкриття технології інтегрованого викладання предметів «Мистецтво» та «Художня культура» в загальноосвітній школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: docs.google.com > document
- 39.Радынова О.П. Музыкальное воспитание дошкольников. / О.П.Радынова, А.И. Катинене, М.Л. Палавандишвили – М.: Академия, 2000. – 240 с.

40. Розвиток творчих здібностей дітей засобами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ...teremok-sad.inf.ua › metodichna-robota › 5
41. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / Упорядник передмови О.В. Проскура. /С.Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996 – 303 с.
42. Синтез мистецтв, Жанри та жанровий поділ - Естетика [Електронний ресурс]. – Режим доступу:....studme.com.ua › sintez_iskusstv
43. Ткаченко Т. А. Навчання дітей творчого розповідання за картинами / Т. А. Ткаченко, С. І. Якименко – М. : Владос, 2006. – 84 с.
44. Туров М. П. Створи свою казку / М.П. Туров. // Обдарована дитина. – 2000. – №1. – С. 46 – 47.
45. Ушинський К.Д. Рідне слово. / К.Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. – т.1. – С. 123-124.
46. Формування особистості дошкільника засобами освітніх технологій: колективна монографія / наук. ред. О. В. Ковшар. – Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. – 204 с.
47. Шкаріна Л. С. Роль серії картин у розвитку мовлення дітей молодшого та старшого дошкільного віку / Людмила Сергіївна Шкаріна // Дошкільне виховання. – 1992. – № 1. – С. 22–26.
48. Юсов Б.П. Современное направление в теории и практике развития художественного восприятия школьников. Всесоюзная межмузейная конференция «Музей и дети»./ Б.П.Юсов. – Ташкент, 1982. – С. 4-12.
51. [Амирова И.И. Интегрированный подход в эстетическом ...](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:smi.kazanobr.ru
52. Досвід роботи - dnz45zp – Jimdo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dnz45zp.jimdofree.com › досвід-роботи
53. Методика А.Н. Лутошкина «Эмоциональная цветопись» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: posidpo.ru › metodika-a-n-lutoshkina-emotsionalnaya-tsvetopis

53. Методика навчання інтегрованого курсу "Мистецтво"[Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.geneza.ua › sites › files › Metodyky › Masol_Mystetstvo_Metodyka
54. [Синтез мистецтв - значення слова, визначення слова ...](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vseslova.com.ua › word › Синтез_мистецтв..
55. Художній (або творчий) метод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrlit.net › info › criticism › method

72

Додаток А

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Седіна Карина Юріївна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна добродічність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОВОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної добродічності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної добродічності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної добродічності.

08 квітня 2020
(дата)

Седіна
(підпис)

Седіна Карина
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

ДОВІДКА**про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці**

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 012 Дошкільна освіта (денна форма)

Автор роботи	Сєдіна К.
Назва роботи	Естетичний розвиток дітей дошкільного віку засобами синтезу мистецтв
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	доцент Владимирова А.Л.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unichек
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002507751
Результати перевірки	Схожість 22,3%

Директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

Бібліотекарка I категорії

Стефанія Сობоль

